

גברים מסורבי גט – הצד השקוף של תופעת סרבנות הגט

דוד ברלינר¹

תוכן עניינים

1	הקדמה	2
2	היקף תופעת מסורבי הגט	3
3	הסעדים הניתנים לגברים מסורבי-גט	4
3.1	גירושין בעל כורחה של האישה	5
3.2	היתר אישה שניה	6
3.3	סנקציות בגין סרבנות	8
3.3.1	מאסר	8
3.3.2	צווי הגבלה	12
3.3.3	פיצויים נזיקיים	15
3.3.4	קנסות	15
3.3.5	הרחקות דרבנו תם	17
3.4	סיכום ביניים – מסורבי-גט לא מקבלים סעדים למצוקתם	18
4	היתר אישה שניה – בין תיאוריה (ומיתוס) למציאות	20
4.1	הגבלות הדין האזרחי והדתאי על מתן ההיתר	21
4.2	כמות ההיתרים הניתנים בפועל	24
4.3	האפקטיביות של היתר הנישואין כסעד	24
4.4	היתר הנישואין – "עושר שמור לבעליו לרעתו"	25
5	סיכום והמלצות	26

¹ עו"ד דוד ברלינר הוא מרצה (מן החוף) בקריה האקדמית אונו ובאוניברסיטת בר-אילן, דוקטורנט בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן, ועמית מחקר במכון המחקר למשפחה, שוויון ומשפט. תודתי נתונה לד"ר יואב מזא"ה ולפרופ' עמיחי כהן על הערותיהם החשובות אשר עיצבו את המאמר למתכונתו הנוכחית; לכב' הרב אוריאל אליהו, דיין בביה"ד הרבני בנתניה, כב' הרב משה אמסלם, אב"ד בביה"ד הרבני באשדוד, והרב אליהו בן-דהן, מנהל בתי הדין הרבניים, שחלקו עימי את ניסיונם הפרקטי בבתי הדין הרבניים ותובנותיהם המשמעותיות לגבי סוגיית סרבנות הגט; למר שמעון אחרר מהנהלת בתי הדין הרבניים על העזרה באיסוף הנתונים הסטטיסטיים, ולד"ר מרים ברלינר על הערותיה ועל ניתוח הנתונים הסטטיסטיים; לפרופ' עמיחי רדזינר, טו"ר משה ליבוביץ, עו"ד הדס רייכלסון, עו"ד תמיר דורטל, והרב מאור קיים, על הערותיהם לטיוטות מוקדמות של המאמר. לבסוף תודה לעוזרי המחקר יצחק קאהן, ידידיה סטרוק ואיתן קלפיש. למען הסר ספק, הדברים האמורים במאמר זה הינם על דעת הכותב בלבד.

1 הקדמה

בעבר תופעת סרבנות-הגט הייתה בעיה של נשים בלבד, שכן לפי דין תורה גבר יכול לגרש את אשתו גם ללא הסכמתה, ומאידך לסרב להתגרש כשהאשה רוצה בכך.² מציאות משפטית וחברתית זו השתנתה החל מהמאה ה-11, עת חכמי אשכנז, ובראשם רבנו גרשום, תיקנו שאסור לגרש אישה בעל כורחה. במרוצת השנים תקנה זו התקבלה בכל קהילות ישראל.³ בימינו האיסור לגרש אישה ללא הסכמתה קבוע גם בחוק הישראלי ומהווה עבירה פלילית,⁴ ובתי המשפט מכירים בגירושין ככפיה כעילה לתביעה נזיקית.⁵ בנוסף, פוסקים רבים קבעו שגירושין בעל כורחה של האישה הם חסרי תוקף.⁶

תקנת רבנו גרשום הביאה לבסיס עקרוני של שוויון בכל הנוגע לאפשרות להתגרש – יש צורך בהסכמה הן של הגבר והן של האישה כדי לסיים את הנישואין.⁷ אמנם, תופעת הלוואי של מציאות משפטית זו היא שכל אחד מהצדדים יכול לסרב להתגרש, ולהחזיק את הצד השני כבול בקשר נישואין לא רצוני.⁸

² משנה, יבמות פרק יד, משנה א': "...אינו דומה האיש המגרש לאשה מתגרשת שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו מוציא אלא לרצונו"; רמב"ם גירושין פ"א ה"ב; שו"ע אה"ע קיט, ו. יצויין כי עם הגירושין הבעל היה מחויב לשלם לאישה 'פצוי'. לפי ההלכה הבעל מתחייב ב'כתובה' על סכום כסף שיתן במקרה ויגרש את אשתו, כאשר מטרת הכתובה הייתה "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה" (תלמוד בבלי, בבא קמא, דף פ"ט, עמוד א'). בנוגע לשאלה האם חיוב הכתובה הוא מהתורה או מדרבנן ר' תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף נ"ו, עמוד א'; תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף י"א, עמוד א'. עם זאת ר' רמ"א אה"ע קיט, ו, כי האפשרות של הגבר לגרש את אשתו שלא לרצונה היה אף במקרים בהם לגבר לא היה כסף לשלם את הכתובה והנדוניה של האישה. (אם כי הדבר נתון במחלוקת. ר' לעניין זה **אנציקלופדיה התלמודית** כרך יז, עמ' שפב, בהערה 41). יצויין בעניין זה כי כיום בתי הדין לא מעכבים גירושין כאשר אין לבעל כסף לשלם הכתובה (ר' הרב אוריאל לביא "זכותה של האשה לעכב את הגירושין עד להבטחת תשלום הכתובה" **עטרת דבורה** 330 (תשס"ט)).

³ שו"ת הר"ן סי' לח: "...ודבר זה פשט איסורו בכל ישראל..."; שו"ת חתם סופר חלק ג, סימן א': "...ונתקבלה בכל מקום..."; שם, חלק ו' סימן ע': "חרם דבע"כ חמיר טפי ונתפשט בכל מקום ובכל זמן...". לגישה הסבורה שחלק מהקהילות לא קיבלו את התקנה, ראו שו"ת יביע אומר חלק ה' חלק אה"ע סי' א'; הרב אוריאל לביא "הרחקות דר"תי כנגד אשה שאינה מסכימה להתגרש" **עטרת דבורה** 335 (תשס"ט); בנימין שמואלי "תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב) התנגשות חזיתית בין דיני הנזיקין לדיני המשפחה הדתיים" **שו"ת ועוד** 14, 2, 5 (התשע"ז) (להלן: שמואלי "תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב)"), שכתב כי התקנה פשטה כמעט בכל תפוצות ישראל. ר' עוד לעניין זה **אנציקלופדיה התלמודית** כרך יז, בעמ' שצ, בהערה 126-128. תקנה זו זכתה לכינוי "חרם דרבנו גרשום" בשל החרם שנגזר על מי שעובר על התקנה.

⁴ ס' 181 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, ס"ח 226 (להלן: חוק העונשין). איסור דומה הופיע קודם לכן בס' 181א בפקודת החוק הפלילי, 1936 (כפי שקבע ס' 8 לחוק שיווי זכויות האישה, תשי"א-1981).

⁵ העוולה הנזיקית היא הפרת חובה חקוקה לפי ס' 63 לפקודת הנזיקין (נוסח חדש) [כאשר החובה היא ס' 181 לחוק העונשין]. כיוון שהמציאות שגבר יהודי יגרש את אשתו בעל כרחיה הפכה כמעט לתיאורטית, הרי שהמקרים בהם נעשה שימוש בסעיף 181 לחוק העונשין הם כנגד גברים מוסלמים, ולא כנגד גברים יהודים. [ר' לדוגמה תמ"ש (משפחה חדי) 5370/04 ע.פ.פ. נ' ג.ס.ח.מ. (פורסם בנבו, 29.7.2007); תמ"ש (משפחה נצ') 34994-06-10 ש.א. נ' ד.ס. (פורסם בנבו, 9.4.2012)]. עם זאת, לפי "נשים ומשפחה בישראל: דו-שנתון סטטיסטי", מרכז רקמן 108 (רות הלפרין-קדרי ואחרות (עורכות), 2014), בין השנים 2008-2011 נפתח תיק אחד נגד יהודי בעבירה של התרת נישואין בעל כורחה של האישה.

⁶ ר' דוד משה נבון **מגן דוד - שו"ת בהלכות אישות קידושין וגיטין** 59 (2000), שמביא מחלוקת האם ניתן לגרש בע"כ בזה"ז – ומביא שלרע"א בשם הר"ם מיניץ לא ניתן ואין הגט כלום, ושבת"ש מובא בשם ב"ש שאם חדר"ג דומה לתקנת חז"ל אז יש לומר שבוזה"ז אם עבר וגירש אינה מגורשת. ר' עוד לעניין זה המקורות הרבים שהביא שם, שם; **אנציקלופדיה התלמודית** כרך יז, טור שצז-שצח, בהערות 208-215; וכך ר' שמואלי "תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב)", לעיל ה"ש 3, בהערה 17 שסיכם שלרוב הדעות, אם הבעל גרש את אשתו בעל כורחה למרות החרם, האשה מגורשת. מכל מקום הטעמו שאלה זו פחות רלוונטית במדינת ישראל שכן גם לסוברים שגירושין בע"כ בעלי תוקף הרי לפי ס' 177 לחוק העונשין, המדינה לא תכיר בגירושין הללו ללא אישור של בית הדין.

⁷ ר' שו"ת הרא"ש, כלל מב סימן א, כי מטרת חדר"ג היתה "להשוות כח האשה לכח האיש"; זרח ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה" בעמ' 198-199. לצד העמדה העקרונית של השוויון יש גם הבדלים. לעניין זה ר' בין היתר שם, שם, בעמ' 199. ר' עוד אצל אברהם גרוסמן "האישה במשנתו של ר' שמחה משפירא" **מים מדליו** 13, 177, 179 (התשס"ב), כי במאות ה-12 וה-13 היו מקומות בהם "נתנה למעשה התקנה בידי הנשים היהודיות כוח עדיף על זה של בעליהן בסוגיית הגירושין", וזאת במקומות בהם פעלה במקביל גם "תקנת מורדת" - "דינא דמתיבתא" – תקנה משנת 651 שקבעה כי אישה שתבקש להתגרש בטענת מאיס עלי, וכפר את הגבר לגרשה, בתוספת כתובה, גם אם לא הביאה האשה אמתלא כלשהי לדבריה. לעניין תקנת מורדת ר' עוד אבי גורמן **בין מסורת לחידוש: סוגיות מסדר נשים** 113-123 (2020) (להלן: אבי גורמן **בין מסורת לחידוש**).

⁸ לצד הקביעה שכל אחד מהצדדים יכול לסרב להתגרש גם נקבע כי לבית הדין נתונה הסמכות לכפות כל אחד מהצדדים להתגרש. ר' לעניין זה שו"ת הרא"ש, מב, א "כמו שהאיש כופין אותו להוציא, אף האשה כופין אותו לקבל גט"; ע' (גדול) תשכ"ב, 147, **פד"ר** ה, עמ' 131: "...כשם שכופין את הבעל לגרשה כש... האשה מעוגנת על ידו, הוא הדין כשהוא מעוגן על ידה"; ר' עוד לעניין זה זרח ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה" **שנתון המשפט העברי** ג-ד 153, 190 (תשל"ז).

למרות השינוי במצב המשפטי, סרבנות-גט ממשיכה להיתפס כ"בעיה נשית"⁹. בהתאם, השיח הציבורי והאקדמי בנושא מתמקד בנשים-מסורבות, והתופעה של גברים-מסורבים כמעט ואינה זוכה להתייחסות. הסיבה לכך היא צירוף של כמה הנחות-יסוד שקיימות ביחס לתופעה: (1) כמעט אין גברים מסורבי-גט; (2) הפגיעה האישית והמשפחתית בגברים מסורבים אינה חמורה; (3) גברים מסורבי-גט מקבלים מענה אפקטיבי יעיל ומהיר ממערכת המשפט; (4) לגברים מסורבי-גט (בניגוד לנשים מסורבות) יש פתרון הלכתי-משפטי שהופך את הבעיה שלהם לפתירה בנקל: קבלת היתר לשאת אישה שניה. הנחות-יסוד אלה הובילו בין היתר לכך שהמחוקק ומערכת המשפט הגבילו את מתן הסעדים לגברים מסורבי-גט.

המאמר יבקש לבחון מחדש את הנחות היסוד כאמור, ויראה כי הן אינן תואמות את המציאות החברתית והמשפטית הנוהגת כיום במדינת ישראל. בין היתר יראה המאמר כי: היקף תופעת מסורבי-הגט גבוה בהרבה משמקובל לחשוב; הפגיעה בגברים מסורבי-גט, במקרים רבים, קשה ביותר; "היתר אישה שניה" אינו מהווה כיום פתרון מעשי למסורבי הגט, שכן האפשרות לקבלו הפכה כמעט לתיאורטית; וככלל, גברים-מסורבים מקבלים כתף קרה ממערכת המשפט למצוקתם.¹⁰

החלק הראשון במאמר יעסוק בהיקף תופעת מסורבי-הגט. החלק השני יסקור את הסעדים הניתנים למסורבים, ויראה כי בפועל כמעט לא נעשה בהם שימוש. בחלק השלישי ידון המאמר בסעד של היתר אישה שניה, ויראה כי בניגוד למיתוס שהתפתח לגביו, הוא אינו מהווה כיום פתרון לבעיית המסורבים. המאמר יטען שלמרות שתופעת מסורבי-הגט הינה תופעה משמעותית, המסורבים אינם זוכים למענה ראוי מהמחוקק וממערכת המשפט. בהתאם לכך יקרא המאמר לשינוי היחס לתופעה, ויציע דרכים להתמודדות עימה.

2 היקף תופעת מסורבי הגט

הדעה הרווחת בציבור היא שישנן בישראל בין אלפי לעשרות אלפי נשים מסורבות-גט,¹¹ וכי לעומת זאת את מספר הגברים המסורבים "ניתן לספור על שתי ידיים"¹². בהתאם לכך, כאשר הרשויות וארגונים אזרחיים החלו לבדוק את היקף תופעת הסרבנות, הממצאים הראשוניים שפורסמו כללו התייחסות לנשים-מסורבות בלבד.¹³

⁹ ר' להלן בהערה 199.

¹⁰ למען הסר ספק, המאמר לא יעסוק בהשוואה בין גברים-מסורבים לנשים-מסורבות. לסוגיה זו יוקדש מאמר נפרד.
¹¹ ר' לדוגמה פרוטוקול הדיון בוועדה לקיום מעמד האישה, 23.3.2005, שם טענה פרופ' רות הלפרין-קדרי, על בסיס מעקר שנערך על ידי מרכז רקמן לקידום מעמד האישה וקואליציית "עיקר", כי בישראל ישנן למעלה מ-100,000 נשים שהיו – או שנמצאות בהווה – במצב של סרבנות גט וסחטנות גט. ר' עוד שם כי נתון זה התקבל על ידי יו"ר הוועדה לקידום מעמד האישה כנתון הרשמי של הוועדה בנוגע להיקף התופעה. נתון גבוה-בהרבה פורסם בשנת 2019 על ידי ארגון "מבוי סתום", ולפיו "אחת מכל 5 נשים בישראל נקלעת למצב של סרבנות גט" (הפרסום הופיע בעמוד הפייסבוק של הארגון ביום 8.7.2019, והובא בין היתר גם במהדורות החדשות של רשת ב' ביום 25.11.2019). לביקורת על נתונים אלה ר' דוד ברלינר ויואב מזא"ה "מסרבים, אבל הרבה פחות: סרבנות גט במאה ה-21" **השילוח** 20, 92 (2020).

¹² ר' דברי אלה גרה, מנכ"לית שדולת הנשים, כפי שצוטטה אצל עמירם ברקת "לראשונה: רבנים שלחו סרבנית גט למאסר" אתר וואלה (5.4.2004), <https://goo.gl/8qvtjs>, כי יש בישראל כ-5,000 מסורבות, וכי לעומת זאת את מספר המסורבים "אפשר לספור על שתי ידיים". ר' עוד יחיאל קפלן ורונון פרי "על אחריותם בנויקין של סרבני-גט" **עיוני משפט** כח(3) 869, 777 (2005), שטוענים כי "סרבנות-גט מצד נשים נדירה בהרבה מסרבנות-גט מצד גברים" (למרות שאינם מביאים אסמכתא לדבריהם או נתונים בנוגע להיקף התופעה). תפיסה זו הייתה גם עמדת המחוקק, והשפיע על היחס שלו לתופעת מסורבי הגט (ר' לדוגמה דברי חה"כ אברהם רביץ, ודברי חה"כ דוד צוקר, בדיונים במליאת הכנסת בנוגע להצעת חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (הוראת שעה), התשנ"ה–1995, מיום 21.2.1995.
¹³ ר' אורלי לוטן "מסורבות גט בישראל: מתוקן" (הכנסת – מרכז המחקר והמידע, 2005), שבסוף שנת 2004 היו 238 מסורבות גט, ובאוגוסט 2005 היו 135 מסורבות, וזאת בהתאם להגדרה כי "סרבנות גט" הינה כל מקרה שבו חלפו שלושה חודשים מעת שבית הדין נתן פסק דין לגירושין באחת משתי הרמות הגבוהות ("חיוב לגט" או "כפייה לגט"), ואחד הצדדים סירב למלא את החלטת בית הדין; או מקרה שבו כבר הוחלט להטיל סנקציות על סרבן הגט (מבלי קשר

הפעם הראשונה בה הוצגו ממצאים שכללו נתונים גם על גברים-מסורבים הייתה בשנת 2005, ובאופן מפתיע התברר שישנם יותר מסורבים ממסורבות. מאז ביצעה הנהלת בתי הדין מספר בדיקות לאמידת היקפי סרבנות הגט - כל פעם על פי הגדרה שונה של התופעה - ובכל המקרים מספר המסורבים היה גדול ממספר המסורבות. ונפרט.

בשנת 2005 הציג יועמ"ש בתי הדין הרבניים נתונים בנוגע להיקפי סרבנות הגט בפני הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת. ההגדרה לפיה נאמדו מספר מקרי הסרבנות הייתה תיקי גירושין שעניינם לא הסתיים בתוך שנה מרגע פתיחת התיק. הממצאים העלו כי בשנת 2003 היו 963 תיקים שהיו פתוחים שנה ומעלה, כאשר מרבית התיקים נפתחו דווקא על ידי גברים.¹⁴ כמה שנים לאחר מכן, בשנת 2007, הנהלת בתי הדין הרבניים פרסמה דו"ח בנושא הסרבנות, וההגדרה שניתנה בו ל"סרבנות גט" הייתה תיקי גירושין שהיו פתוחים במשך שנתיים ומעלה בשל סירוב אחד הצדדים להתגרש. הדו"ח מצא כי בסוף 2006 היו כ-370 תיקים כאלו: בכ-190 מהם מדובר היה בגברים מסורבי-גט; ובכ-180 מהם מדובר היה בנשים מסורבות-גט.¹⁵

דו"ח נוסף על היקפי סרבנות הגט פורסם על ידי הנהלת בתי הדין הרבניים בפברואר 2017.¹⁶ בדו"ח זה הוגדרה "סרבנות גט" כמקרה בו ניתן פסק דין לגירושין ברמה של "חיוב", "כפייה" או "מצווה להתגרש", והגט לא סודר במועד שנקבע על ידי בית הדין.¹⁷ לפי הגדרה זו נמצא כי בשנת 2012 היו לכל היותר 42 נשים מסורבות ו-53 גברים מסורבים; בשנת 2013 היו 37 נשים מסורבות ו-57 גברים מסורבים; בשנת 2014 היו 52 נשים מסורבות ו-56 גברים מסורבים; בשנת 2015 היו 74 נשים מסורבות ו-83 גברים מסורבים; ובשנת 2016 היו 142 נשים מסורבות ו-143 גברים מסורבים.

אמנם הנתונים המוצגים בדו"חות אינם נקיים מבעיות, ולא ניתן לדעת לפיהם את ההיקף המדויק של תופעת הסרבנות.¹⁸ לצד זאת, ניתן להסיק מהדו"חות כי היקף תופעת מסורבי-הגט לא זניח כלל, ואף עולה בהיקפו על תופעת המסורבות.

3 הסעדים הניתנים לגברים מסורבי-גט

בעקבות קבלת חרם דרבנו גרשום והיווצרות תופעת מסורבי הגט, נדרשה מערכת המשפט לתת

למשך הזמן שעבר מאז פסק הדין). הדו"ח לא כלל נתונים לגבי גברים מסורבים. על פי הגדרה קרובה התקבל נתון דומה ע"י בתי הדין הרבניים ב-2004 (בתשובה לבג"ץ). לפי נתון זה בשנת 2003 היו בישראל 200 מסורבות גט; ההגדרה כללה כל מי שבעלה חויב בגט, וחלפו 30 יום מאז פסק הדין והאישה טרם קיבלה את הגט. (בג"ץ 6751/04 סבג נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד נט(ג) 817, 854 (2004)). גם במקרה זה לא פורסמו נתונים לגבי כמות הגברים המסורבים. נתון נוסף פורסם בדו"ח מבקר המדינה 554 לשנת 2003, עמ' 521-523, שבדק את היקפי הסרבנות על פי הגדרה של כל פסק דין לגירושין גם ברמות החיוב הנמוכות ("המלצה להתגרש" או "מצווה להתגרש") שטרם ניתן בו גט, ומצא שבספטמבר 2003 היו 465 תיקים כאלה. לא ברור אם נתון זה מתייחס רק לנשים או גם לגברים, אך בהשוואה לנתונים שפורסמו על פי הגדרות מצמצמות יותר (כאמור לעיל), נראה כי הוא מתייחס לנשים-מסורבות בלבד. ממצאי מחקר שניסה לאמוד את כמות מסורבות הגט, בהתאם לסקר שערכו מרכז רקמן וקואליציית "עיקר" בשנת 2004, הוצגו על ידי פרופ' הלפרין-קדרי בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה שהתקיים בכנסת ב-2005. 23.3. בנושא "היקף תופעת סרבנות הגט – הסחטנות הגלויה והסחטנות הסמויה – פרסום ממצאי סקר ראשון הבודק את היקף תופעת מסורבות הגט". גם מחקר זה כלל נתונים לגבי נשים מסורבות בלבד.

¹⁴ ר' דברי היועץ המשפטי של בתי הדין הרבניים, עו"ד שמעון יעקובי, בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה, ביום 23.3.2005. ר' עוד שם כי רוב התיקים הסתיימו בשנה העוקבת.

¹⁵ בתי הדין הרבניים "בישראל כיום כ-180 נשים מסורבות גט וכ-180 גברים מסורבי גט" 1 (2007). לנתונים נוספים לפי הגדרה זו ראו ירון אונגר ואורלי אלמגור-לוטן "סרבנות גט בישראל: רקע הלכתי, משפטי, היקף התופעה והדרכים לטיפול בה" 14-15 (הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2011) (להלן: אונגר ואלמגור-לוטן "סרבנות גט בישראל").

¹⁶ הנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012-2016 בנושאי סרבנות גט" (2017).

¹⁷ לפי ההלכה היהודית (וממילא גם לפי הדין הישראלי), בתי הדין הרבניים אינם יכולים לכוון את הגירושין, אך הם יכולים לפסוק שעל הזוג להתגרש. מקובל לחלק את פסקי הדין לגירושין לארבע רמות חיוב, על פי חומרה (מהקל לחמור): "המלצה להתגרש", "מצווה להתגרש", "חיוב לגט" ו"כפייה לגט". הרלוונטיות לענייננו של הסיווג לרמות החיוב השונות היא השאלה אילו סנקציות יטיל בית הדין על הצד שמסרב להתגרש, שכלל שרמת החיוב עולה כך ישתמשו בסנקציות חריפות יותר. ר' עוד לעניין זה ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 87 ו-91.

¹⁸ ברלינר ומזא"ה, שם, בעמ' 91-93.

מענה לבעיה. את סוגי הסעדים שהתפתחו ניתן לחלק לשלושה: (1) סעד שמבטל את בעיית הסרבנות: היתר לגרש את האישה בעל כורחה. (2) סעד שנועד "לעקוף" את בעיית הסרבנות: היתר לשאת אישה שניה. (3) סעדים שנועדו להפעיל לחץ על האישה כדי שתסכים להתגרש: סנקציות. להלן נסקור את הסעדים השונים, ונראה את היקף השימוש שנעשה בכל אחד מהם.

3.1 גירושין בעל כורחה של האישה

אמנם ההלכה והחוק הישראלי אסרו על גבר לגרש את אשתו ללא הסכמתה,¹⁹ אך לצד זאת נקבע שבמקרים מסוימים בית הדין יוכל לתת לגבר היתר לגרש את אשתו בעל כורחה - באמצעות זריקת הגט לרשותה (כגון לבגדיה או לחצרה).²⁰

מדובר לכאורה בסעד האולטימטיבי לבעיית מסורבי-הגט, שכן הוא מביא לפתרון מלא, מהיר וודאי של הבעיה (בניגוד לסעדים האחרים שלא בהכרח מביאים לסיום הסרבנות),²¹ וכל זאת מבלי לפגוע באופן ישיר באישה (בניגוד לסנקציות) ומבלי לעודד פוליגימיה (בניגוד להיתר לשאת אישה שניה). בנוסף, לפי החוק הישראלי, הענקת סעד זה פשוטה יותר בהשוואה להענקת סעדים אחרים. בעוד שסעדים אחרים דורשים הן החלטה של בית הדין הרבני והן החלטה של גורם נוסף,²² כדי לגרש אישה בעל כורחה מספיקה החלטה שיפוטית שמחייבת את האישה להתגרש.²³

למרות זאת בתי הדין נמנעים באופן גורף משימוש בהענקת סעד זה למסורבי-גט.²⁴ הסיבה העיקרית לכך היא שיקולי-מדיניות, וטמונה באפקטיביות של הסעד.²⁵ סעד זה נתפס כפוגע בצורה בוטה מידי בשוויון, שכן מחד הוא כופה על האישה באופן מוחלט את רצון הגבר להתגרש, ומאידך אין אפשרות לתת אותו כנגד גבר-סרבן.²⁶ באופן מעט אבסודרי, האפקטיביות של הסעד עומדת בעוכריו - שדוקא בשל היעילות של הסעד, נמנעים מלהשתמש בו.

¹⁹ ר' לעיל הערות 3-5.

²⁰ ר' ס' 181 לחוק העונשין, התשל"ז- שם מתן היתר כאמור יהיה מותר לגבר לגרש את אשתו בניגוד לרצונה 1977. כיוון שמבחינה מעשית כיום לא משתמשים בסעד זה כפיתרון לסרבנות-גט (ר' להלן בטקסט הנלווה להערה 24), לא נפרט את המקרים (=החריגים) בהם בית הדין יכול להתיר את חרם דרבנו גרשום האוסר על גירושין בע"כ, רק נציין כי חריגים אלה דומים לחריגים שנקבעו בנוגע לתקנת רבנו גרשום שאסרה על נישואים פוליגמיים (ר' לעניין זה גורמן **בין מסורת לחידוש**, לעיל ה"ש 7, בעמ' 127) (לפירוט החריגים העיקריים שנקבעו ביחס לאיסור לשאת אישה שניה ר' להלן בהערה 32). לצד האמור, ר' שם, שם, בעמ' 129-144 כי במהלך השנים פוסקי ההלכה התייחסו בצורה שונה לכל אחד מהאיסורים (איסור הפוליגמיה והאיסור על גירושין בעל כורחה של האישה) והחריגים להתרתם.

²¹ מה שמבדיל את הסעד של גירושין בעל כורחה מהסעדים האחרים הוא שבכל הסעדים האחרים הצד הסרבן יכול להמשיך לסרב. הסעד של גירושין בעל כורחה הוא היחיד בו ניטלת מהצד הסרבן (האישה) היכולת להמשיך בסירובה.
²² ר' להלן בהמשך הפרק כי: היתר אישה שניה דורש אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול (ס' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977); הטלת צווי הגבלה דורשת אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול (ס' 11ג) לחוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995, ס"ח 139 (להלן: "**חוק קיום פסקי דין של גירושין**" או "**חוק הקיום**" או "**החוק**"); הטלת מאסר דורשת או אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול (שם, שם) או החלטה של בית המשפט המחוזי (ס' 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953, ס"ח 165). הסנקציה היחידה שלא דורשת אישור של גורם נוסף היא הטלת קנס (או מאסר) מכוח ס' 7א(א) לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון) תשט"ז-1956 - עם זאת הטלת קנס (או מאסר) כאמור דורשת הודעה לנשיא/ת בית המשפט, שיכול/ה לבטל את הקנס, או להפחיתו.
²³ ס' 181 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

²⁴ מקרה יוצא דופן לעניין זה הוא פסק הדין של בית הדין הרבני בצפת משנת 1998, שהובא אצל הרב אוריאל לביא "גט שניתן לאשה בעל כורחה באמצעות בית הדין" **עטרת דבורה** 344 (התשס"ט), בו החליט בית הדין לגרש את האישה בעל כורחה. באותו מקרה הגבר כבר קיבל היתר נישואין, והאישה גרה עם גבר זר. בנוסף ההליכים בתיק נמשכו עשור, וסירובה של האשה נובע ממניעי נקמות וכדי שהגט לא ייטיב את מצב הבעל. על אף שכאמור ניתן גט בעל כורחה, בגלל ספקות שונים בכשרות הגט, סודר לבסוף גט נוסף.

²⁵ להימנעות כאמור ניתנו גם הנמקות הלכתיות (ר' לעניין זה הדיון והמקורות שהובאו אצל עמיחי רדזינר "רבניו גרשום במדינת ישראל: כפיית גט מול היתר נישואין ושורשי 'מנהג בתי הדין' דיני ישראל לד' 351, בטקסט הנלווה להערה 113 (תשפ"א) (להלן: רדזינר "רבנו גרשום במדינת ישראל"), אך נראה כי גם במקרה זה, כמו במקרה של אי השימוש בסנקציית המאסר, שהנימוקים ההלכתיים אינם חד משמעיים ובעיקר מבארים מדיניות קיימת ולא יוצרים אותה. לעניין ההנמקות שניתנו בעניין העדפת היתר הנישואין על המאסר להלן בהערות 60-61.

²⁶ ר' להלן בטקסט הנלווה להערה 67 כי גם הסעד של היתר נישואין יכול להינתן רק לגבר ולכן נתפס כפוגע בשוויון. עם זאת, הסעד של היתר אישה שניה נחשב כפחות פוגע בשוויון שכן הוא לא מונע מהאישה את המשך הסירוב להתגרש ואת המשך הפגיעה בבעל.

3.2 היתר אישה שניה

סעד נוסף שנועד להתמודד עם סרבנות גט מצד נשים הוא היתר-אישה-שניה (להלן: "היתר נישואין"). בעבר גבר יכול היה לשאת יותר מאישה אחת, וכך היה נהוג בתקופת המקרא.²⁷ בעקבות שינויים חברתיים וכלכליים נוהג זה הצטמצם,²⁸ עד שבתקופת המשנה (המאות 1-3 לספירה) לא נזכר אף תנא שהיה נשוי לשתי נשים.²⁹ בהתאם, גם חכמי ההלכה שינו בהדרגה את יחסם לפולוגמיה,³⁰ עד שבמאה במאה ה-11 אסרו חכמי אשכנז ובראשם רבנו גרשום את הפולוגמיה,³¹ וזאת בכפוף לחריגים בהם בית הדין יכול להתיר לגבר לשאת אישה שניה.³² במהלך מאות השנים לאחר מכן גם רוב קהילות "עדות המזרח" אסרו, ולמצער הגבילו, את האפשרות של גברים לשאת שתי נשים, למעט מקרים חריגים.³³

בשנת 1950 החליטה מועצת הרבנות הראשית לאסור נשיאת שתי נשים על כל העדות היהודיות במדינת ישראל,³⁴ וכך פסק גם בית המשפט העליון.³⁵ בנוסף קבע המחוקק עונש של 5 שנות מאסר

²⁷ היתר זה נלמד מהפסוק בשמות כא, י: "אם אחרת יקח לו שארה כסותה וענתה לא יגרע".
²⁸ ר' הרב אליעזר מלמד **שמחת הבית וברכתו** 268, 271 (מהדורה ראשונה, התשע"ד), כי ההיתר לשאת אשה שניה בתקופת המקרא נבע מכך שנשים היו תלויות כלכלית בגברים, ובלעדי ההיתר היו נשים שהיו מתות ברעב. בהתאם להסבר זה מובן מדוע כאשר המצב הכלכלי השתפר המציאות של נשיאת שתי נשים התמעטה, ולבסוף גם נאסרה. ר' עוד לעניין זה אליעזר מלמד "לא שוויון, כן טובת המשפחה" בשבע 48 (2017.5.18); ראו בן מרגליות **עוללות** 13 (התש"ז); הרב מאור קיים **הרחבות לשמחת הבית וברכתו** 472-474 (התשע"ה); הרב יעקב אריאל **ההלכה בימינו** (שער ג', ב, ה) שכתב בין היתר: "שבכל מקום שמצינו בתנ"ך קידושין כאלו, תמיד נעשה הדבר על רקע של מצוקה".
²⁹ הרב מלמד **שמחת הבית וברכתו**, לעיל ה"ש 28, בעמ' 269. תנא הינו כינוי לרב שחי בתקופת המשנה, ואשר מוזכר בה. יש להבהיר כי באותה תקופה גברים עדיין היו מתחתנים עם יותר מאישה אחת, אך הדבר נעשה לפחות מקובל.
³⁰ ר' תלמוד בבלי, יבמות סה, ע"א, כי בתקופת התלמוד (המאות 3-5) היו שפסקו שפולוגמיה מותרת רק בהסכמת האשה הראשונה.

³¹ חרם דרבנו גרשום (להלן: חדר"ג) התקבל בכל ארצות אשכנז, ובחלק מקהילות ספרד. ר' עוד בעניין זה **אנציקלופדיה תלמודית** כרך ז', טור שפז-ש; בעניין זה הרב מלמד **שמחת הבית וברכתו**, לעיל ה"ש 28, בעמ' 270. לטעמים השונים שניתנו לתקנה זו ר' **אנציקלופדיה תלמודית** כרך ז', טור שטז-שפ; דוד משה נבון **מגן דוד - שו"ת בהלכות אישות קידושין וגיטין** 53 (2000). על כך שהתקנה נזגרה לא רק על ידי רבנו גרשום אלא על ידי חכמי ישראל שבאשכנז הרב אליעזר מלמד "לא שוויון, כן טובת המשפחה" בשבע 48 (2017.5.18). להתפתחות התקנה ומעמדה ר' אבי גורמן **בין מסורת לחידוש**, לעיל ה"ש 7, בעמ' 124-132.

³² עיקר החריגים הם מקרים בהם שמבחינה הלכתית אסור לבני הזוג לחיות ביחד, כדוגמת מקרים בהם הנישואים אסורים מדין 'חייבי לאוין'; מקרים בהם מבחינה הלכתית טוב או צריך שבני הזוג יפרדו, כדוגמת מקרה בו האשה עוברת על דת. בחלק ממקרים אלה תכלית ההיתר לשאת אשה שניה היא לעודד את בני הזוג להתגרש וכדי למנוע עגינות של הגבר. בחלק אחר של המקרים תכלית ההיתר הייתה שלא יצטרכו לאלץ את הגבר לגרש את אשתו. לדוגמה במקרה בו הזוג נשוי עשר שנים ולא נולדו להם ילדים (ולגבר אין ילד/ה מנישואים קודמים) - לפי ההלכה במקרה כזה היה על בני הזוג להתגרש על מנת שהגבר יוכל לקיים את המצווה ללדת ילדים. על מנת שלא יצטרכו להתגרש התיירו לגבר לשאת במקרה זה אשה שניה על מנת לקיים המצווה. ר' עוד לעניין זה **אנציקלופדיה תלמודית** כרך ז', טור תיא-תטו. חריג נוסף הוא כשמצבה הרפואי של האשה לא מאפשר לה להתגרש, כדוגמת מקרה שהאשה השתתה לגמרי. החריג הרלוונטי לעניינו הוא מקרים בהם האישה מחויבת על פי הדין להתגרש, אך מסרבת לעשות כן. להרחבה נוספת בעניין תקנה זו ר' גורמן **בין מסורת לחידוש**, לעיל ה"ש 7, בעמ' 124-141, ולהרחבה לגבי סוגי מקרים נוספים בהם התעוררה הדרישה להתיר את האיסור שבתקנה ר' שם, שם, בעמ' 127.

³³ ר' הרב מלמד **שמחת הבית וברכתו**, לעיל ה"ש 28, בעמ' 270 כי גם ברוב קהילות עדות המזרח, בהם התקנה לא התקבלה כמחייבת, נהגו בפועל שלא לשאת שתי נשים, ושהחתן יתחייב בכתובה שלא לאשת אשה שניה. ר' עוד לעניין זה ר' עוד אלימלך וסטרייך "עילות להתרת חרם דרבנו גרשום בימי הביניים המאוחרים" **דיני ישראל** טו 39 (תשנ"א-תשנ"ב); שולחן ערוך, אבן העזר, סימן א, סעיף ט': "נושא אדם כמה נשים והוא דאפשר למיקם בסיפוקיהו... ובמקום שנהגו שלא לישא אלא אשה א' אינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו", וכן ר' שם, שם בסי' י' מביא שחדר"ג לא פשט בכל הארצות ושהוא נוהג רק עד סוף האלף החמישי, ובסי' יא' שכותב כי "טוב לעשות תקנה בחרמות ונידוים על מי שישא אשה על אשתו". כמו כן התגבש בקהילות ספרד המנהג להשביע את החתן שלא לשאת אשה שניה (בן ציון אליאש "החקיקה הרבנית בפסיקה הרבנית - התעלמות ושבירה" **דיני ישראל** י-יא 177, 198 (תשמ"ד). השוני בין הקהילות הינו בדרגת התוקף של האיסור, בסנקציות שיוטלו על מי שיפר את האיסור, ובדרך להתיר את האיסור. על אף האמור, היו קהילות בודדות, כדוגמת קהילה היהודית בתימן, בה המשיכו לשאת שתי נשים.

³⁴ ביחורם ירושלים' אשר נקבע בכינוס הרבנות הראשית לישראל בשנת 1950 נקבע בתקנה ב' כי: "אסור לאיש ולאישה מישראל לארס או להתארס עם אישה שניה על אשתו הראשונה אם לא בהיתר-נישואין מאושר בחתימת הרבנים הראשיים לישראל" (הובא אצל בנציון שרשבסקי **דיני משפחה** 452 (מהדורה רביעית, 1993). אמנם יש הסוברים כי אין כיום תוקף לחדר"ג (ר' לעניין זה **אנציקלופדיה תלמודית** כרך ז', טור שפז-שפז, וכן שם בטור תמח-תמט בהערות 829-830), ויש דיינים הסוברים דיינים הסוברים שהחרם לא חל על גברים ספרדים. מכל מקום גם הם סכימו כי גבר יהודי כיום במדינת ישראל לא יכול לשאת אשה שניה. ר' עוד לעניין זה אליעזר מלמד, לא שוויון, כן טובת המשפחה, **בשבע** 48 (2017.5.18). כי למעשה כיום חדר"ג אשה שניה נוהג בכל קהילות ישראל.

³⁵ ע"פ 112/50 **יוסיפוף נ' היועץ המשפטי לממשלת ישראל**, פ"ד ה 481, 504 (1951): "חדר"ג... כוחו יפה בארץ, והוא מחייב את כל הבא בשעריה".

בגין נישואים פוליגמיים,³⁶ ובתי המשפט הכירו בפוליגמיה כעוולה נזיקית.³⁷ לצד האיסור, נקבע בחוק כי גבר יכול לקבל מבית הדין הרבני היתר לשאת אשה שניה,³⁸ אלא שעל מנת לקבלו על הגבר לעמוד במספר תנאים שהציבו מערכת המשפט הישראלית וההלכה היהודית.³⁹

המקרה "הקלאסי" בו מוענק היתר נישואין הוא כאשר מסיבה רפואית, חברתית או הלכתית, האישה לא יכולה להתגרש.⁴⁰ לדוגמה, כאשר לאישה אין "כשירות משפטית" לתקופה ממושכת בשל מצבה הפיזי, הנפשי או השכלי.⁴¹ מקרה נוסף בו מעניקים לגבר היתר נישואין הוא כאשר האישה אמנם כשירה מבחינה משפטית להתגרש, אלא שבית הדין לא מעוניין משיקולים חברתיים/הלכתיים שיהיו גירושין. למשל כאשר יש לאישה מחלת נפש שגורמת לה להיות פגיעה לניצול⁴² בית הדין רוצה שיהיה מי שישמור וידאג לאישה, ולכן במקום לאפשר לגבר להתגרש, בית הדין מתיר לו לשאת אישה שניה.⁴³ עילה נוספת לקבלת היתר נישואין היא סרבנות-גט. בכל המקרים בהם ניתן היתר נישואין, הדבר נעשה רק לאחר שהובטחו זכויותיה של האישה הראשונה.⁴⁴

³⁶ סי' 176 לחוק העונשין, התשל"ז-1977: "נשוי הנושא אשה אחרת, ונשואה הנישאת לאיש אחר, דינם - מאסר חמש שנים". ר' עוד סי' 182(א), שם הקובע כי דינו של המסדר נישואין אסורים דינו מאסר 6 חודשים. ר' עוד לעניין קביעת האיסור בחוק הפלילי אצל עמיחי רדזינר "ראשונים לציון מעצבים חוק פלילי: הרבנים עוזיאל ויוסף ואיסור הביגמיה" <https://www.youtube.com/watch?v=rxMpcGv84SI> (25.8.2014) YouTube.
³⁷ ר' לדוגמה תמ"ש (משפחה י-ם) 26680/05 ה.ג. נ' ט.ג. (פורסם בנבו, 16.5.2007).
³⁸ סי' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.
³⁹ ר' להלן בפרק 4.1.

⁴⁰ ר' די"נ 10/69 בורונובסקי נ' הרב הראשי לישראל הרב נסים, פ"ד כה(1) 7 (1971) (להלן: פרשת בורונובסקי); הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 21.631, סעיף ג.4. למען הסר ספק, נתייחס במאמר זה רק להיתרי נישואין הניתנים על ידי בתי הדין הרבניים, ולא להיתרי נישואין הניתנים על ידי בתי משפט לענייני משפחה לקטינים המעוניינים להינשא, בהתאם לס' 5 לחוק גיל הנישואין, התש"י-1950.

⁴¹ לדוגמה, כשהאישה מאושפזת לצמיתות בבית חולים, או חסרת כל יכולת לתפקד (ר' לעניין זה הרב אוריאל לביא "היתר נישואין לבעל שאשתו עקרה" עטרת דבורה 3 (התשס"ט)), או כשהיא השתגעה ונשארה במצב זה לפחות שנתיים (ר' עוד לעניין זה אצל שרשבסקי דיני משפחה, לעיל ה"ש 34, בעמ' 68, או כשהיא מחוסרת הכרה או חסרת כשרות משפטית. ר' עוד בעניין זה (מחלת נפש) אצל הנחיות היועץ המשפטי לממשלה "מתן היתר לריבוי נישואין" 26.631 (התשל"ה), בס' 4.4. לעניין הכשירות המשפטית יצוין כי יש הבדל בין כשירות משפטית לפי החוק הישראלי לבין הכשירות המשפטית הנדרשת לפי ההלכה, אך לא נכנס להבדלים אלו במאמר זה.

⁴² במקרה כזה תיקנו חז"ל שלא לתת לה גט, פן ינהגו בה מנהג הפקר. דוגמה נוספת בה לא יאפשרו לבעל להתגרש הוא כאשר האישה "עתים חלימה, עתים שוטה", כלומר שיש תקופות בהן מחלת הנפש מתפרצת ותקופות בהן היא נראית בריאה, ובתקופות בהן המחלה מתפרצת יש חשש ש"ינהגו בה מנהג הפקר". ר' עוד לעניין זה אצל שרשבסקי דיני משפחה, לעיל ה"ש 34, בעמ' 225. וכן ר' שם שלא מספיק שהאישה תהיה "בלתי שפויה בדעתה" אלא שגם מדובר יהיה במקרה בו "אי אפשר לו להמשיך לחיות עימה".

⁴³ ר' להלן בהערה 44.

⁴⁴ לגבי החיובים של הבעל כלפי אשתו הראשונה, והתנאים בהם הוא צריך לעמוד כדי לקבל היתר נישואין, במקרים ה"קלאסיים" ר' שרשבסקי דיני משפחה, לעיל ה"ש 34, בעמ' 68-70, 335-336. לדוגמה לדאגה לרווחת האישה הראשונה כתנאי למתן היתר נישואין ר' תיק (אז' נת') 999238/2 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 10.11.2015). במקרה זה האשה הייתה במצב גופני, נפשי ושכלי קשה. היא לא הייתה מזהה איש (פרט לבעלה), אף לא את ילדיה, והייתה לה מטפלת 24/7. הגבר קיבל היתר לשאת אישה שניה רק לאחר שהתחייב להמשיך לטפל באשתו הראשונה, והסכים לעקל את הדירה המשותפת על מנת להבטיח את צרכי אשתו, ולאחר שחויב על ידי בית הדין במזונותיה, רפואתה, המדור שלה, הוצאות המדור, וכל צרכיה עד יום מותה. זו הסיבה שפעמים רבות המשפחה ו/או האפוטרופוס של האשה לא מתנגדים לבקשת הגבר להיתר נישואין. (ר' דוגמה לעניין זה תיק (אז' ת"א) 1161605/1 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 15.4.2018)). מקרה נוסף בו ייתן היתר נישואין הוא כשיש "העדרות" של לפחות שבע שנים של האשה, לדוגמה כאשר האשה נמצאת בשבי או במדינה שאין אפשרות סבירה שתצא משם (פד"ר ג 271). בימינו מקרים אלה לא מצויים. עוד מקרה בו ניתן היתר נישואין הוא מקרה בו האשה נידונה לתקופה ארוכה בכלא (פד"ר יג 340). למותר לציין שבמקרה בו ביה"ד סבור כי הבעל לא יכול לפרנס את שתי הנשים בצורה ראויה, ביה"ד לא ייתן לגבר היתר נישואין. ר' עוד לעניין זה הרב אוריאל לביא "היתר נישואין לבעל שאשתו עקרה" עטרת דבורה 3 (התשס"ט).

כמובן שהדאגה לזכויות האישה הראשונה מתבצעת גם כאשר מדובר בסרבנית גט, כך שתקבל גט באופן מידי כשתחליט להסכים לקבלו. לכן בכל מקרה בו ניתן היתר נישואין לגבר עליו: להשליש בידי בית הדין גט לאשתו הראשונה, לתת לבית הדין הוראות בלתי חוזרות למסור את הגט לאשה כאשר היא תוכל ו/או תרצה לקבלו, וכן להשליש בידי בית הדין את סכום הכתובה של אשתו הראשונה וכן כל סכום אחר (כדוגמת פיצויים) שיקבע בית הדין, במזומן או בביטחונות. ר' עוד לעניין זה תקנה קעד(2) לתקנות הדיון בבתי הדין הרבניים בישראל (התשנ"ג); שרשבסקי דיני משפחה, לעיל ה"ש 34, בעמ' 70. דוגמה לעניין זה אצל הרב אוריאל לביא "היתר חרם דרבינו גרשם לאחר פירוד ממושך וגירושין בערכאות" עטרת דבורה 1 (התשס"ט), על מקרה בו בני הזוג היה פרודים 12 שנה וגרים במדינות שונות. מזה 8 שנים הזוג גרוש אזרחית, לפי פסק דין סופי שניתן באנגליה (בהליך אותו יזמה האשה). ביה"ד התיר לגבר לשאת אשה שניה, לאחר קבלת היתר 100 רבנים, ורק לאחר שישליש בביה"ד גט וצ'יק על סך הכתובה, ולאחר שיתחייב להתייצב לדיון בעתיד.

היתרון הגדול של היתר אישה שניה כסעד למסורבי-גט הוא במקרים בהם האישה ברחה ונעלמה.⁴⁵ במקרים אלה הטלת סנקציות על האישה אינה אפקטיבית, ואז במקום להפעיל חוקרים כדי למצוא את האישה-הסרבנית (על מנת להטיל עליה סנקציות), ניתן לתת לבעל היתר אישה שניה. יתרון נוסף של סעד זה טמון בכך שהוא אינו פוגע באופן ישיר באישה-הסרבנית.⁴⁶ מנגד, יש לסעד של היתר אישה שניה חיסרון משמעותי ביחס לסעדים האחרים. בעוד שהסעדים האחרים נועדו להביא לסיום סרבנות הגט, היתר אישה שניה לא מתמודד באופן ישיר עם בעיית הסרבנות אלא רק מצמצם את הנזקים שלה, שכן עם קבלת ההיתר הגבר לא משתחרר מהנישואין הלא-רצויים, אלא שאחת הבעיות המרכזיות שנובעות מהסרבנות – חוסר האפשרות החוקית להתחתן מחדש – לכאורה נפתרת.⁴⁷

בפועל כיום היתר אישה שניה בגין סרבנות-גט ניתן במקרים חריגים ולעיתים רחוקות. כך למשל בשנים 2016-2021 אושרו שני היתרים בלבד למסורבי הגט.⁴⁸

3.3 סנקציות בגין סרבנות

סוג סעדים נוסף שנועד לתת מענה למסורבי-הגט הוא סנקציות שמוטלות על האישה-הסרבנית. מדובר בסנקציות אזרחיות שמטרתן לשכנע את האישה להסכים להתגרש.⁴⁹ להלן נפרט את סוגי הסנקציות השונים.

3.3.1 מאסר

הפעם הראשונה שהמחוקק התייחס לסוגיית הסנקציות הייתה בשנת 1953 - אז נחקק חוק שיפוט בתי דין רבניים,⁵⁰ ובו האפשרות להטיל מאסר במקרה של סרבנות-גט. הסמכות להטלת מאסר הייתה של בית המשפט המחוזי, אלא שכדי להפעילה נדרשו החלטות מקדימות של שני גורמים נוספים: החלטה של בית הדין הרבני על "כפייה לגט", והחלטה של היועץ המשפטי לממשלה לפנות לבית המשפט המחוזי בבקשה לאכוף את פסק הדין של בית הדין.⁵¹ הצורך בהחלטה של שלושה גורמים, בנוסף לחסמים נוספים שהציב המחוקק,⁵² הביאו לכך שהשימוש בסנקציית המאסר לפי

⁴⁵ הטלת סנקציות אפקטיבית כאשר האישה נוכחת ויש למה מה להפסיד. אם האישה נעלמה אזי כמעט אין משמעות להטלת הסנקציות (אלא אם לאישה יש רכוש ומדובר בסנקציות כלכליות). במקרה כזה סעד של היתר אישה שניה יהיה יותר אפקטיבי שכן הוא עשוי להקל על מצוקת הגבר המסורב (ר' להלן בטקסט הנלווה להערות 185-192, 198. במקרים נוספים בהם יש להיתר אישה שניה יתרון ר' להלן בהערות 65 ו-71.

⁴⁶ ר' להלן הערות 61, 63-64.
⁴⁷ ר' לעניין זה להלן בהערה 185. לעניין הנזקים של הסרבנות שממשיכים ללוות את מסורב-הגט גם לאחר קבלת היתר אישה שניה ר' להלן בטקסט הנלווה להערות 188-192.

⁴⁸ על פי בדיקת ההחלטות של בית הדין הרבני הגדול בשנים 2016-2018 עלה כי באותם שנים אישר בית הדין הרבני הגדול 12 היתרי נישואין, מתוכם רק אחד ניתן למסורב-גט. בנוסף, מבדיקת ההחלטות מינואר 2019 ועד יולי 2021 עלה כי בתקופה זו ניתן היתר נישואין אחד (לשולי רנד). כלומר בשש השנים האחרונות ניתןו שתי היתרי נישואין בלבד למסורבי גט. ר' עוד להלן בטקסט הנלווה להערות 180-184 כי אמנם לפי הנתונים הרשמיים של הנהלת בתי הדין הרבניים, בכל שנה ניתנים כ-10 היתרי נישואין אך למעשה מדובר במידע שגוי.

⁴⁹ יש לציין כי ככל הנראה בעבר ניתנו יותר היתרי נישואין למסורבים. ר' לעניין זה בנציון שרשבסקי ומיכאל קוריאנאלדי **דיני משפחה** 182, הערה 109 (2015) כי משנת 2009 חלה ירידה דרסטית בכמות היתרי הנישואין הניתנים; וכך ר' ורהפטיג, "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 191 שכתב על סמך פסקי דין משנות השישים כי ישנה "נטיה להקל בכפייה על האשה על ידי מתן היתר לבעל לשאת אשה על אשתו, מאשר בכפייה על האיש ליתן לאשה גט פיטורין".
⁴⁹ מדובר בסנקציות אזרחיות, ולא פליליות – כלומר, הן אינן 'עונש' שמוטל אל האישה, אלא נחשבות ככלי שכנוע אזרחי. לכן, ברגע שהאישה מסכימה להתגרש הסנקציות מוסרות.

⁵⁰ חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושים), התשי"ג-1953, ס"ח 165. (להלן: חוק שיפוט בתי דין רבניים).
⁵¹ ס' 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים.

⁵² סעיף 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים הציב מספר תנאים מקדמיים כדי שלבית המשפט המחוזי תהיה סמכות להטיל מאסר בגין סרבנות: (א) נדרש פסק דין לגירושין ברמה של "כפייה לגט" (ר' להלן בהערה 80 כי פסקי דין אלה היו יחסית נדירים); (ב) פסק הדין לגירושין היה צריך להיות סופי, כלומר לאחר ערעור או בחלוף המועד לערעור; (ג) המאסר יכול היה להינתן רק לאחר שישה חודשים מעת מתן פסק הדין לגירושין (בשנת 1995 תוקן החוק כך שיהיה צורך רק ב 60 יום); (ד) רק היועץ המשפטי לממשלה, ולא אחד הצדדים, יכול היה לפנות לבית המשפט המחוזי בבקשה לאכוף את פסק הדין.

חוק זה לא מיצה את הפוטנציאל הטמון בו.⁵³

על מנת להגביר את השימוש בסנקציה זו, קבע המחוקק בשנת 1995 שגם לבית הדין הרבני תהיה סמכות להטיל מאסר בגין סרבנות (ללא צורך בהחלטה של היועמ"ש ו/או של ביהמ"ש המחוזי),⁵⁴ וקבע כי בסמכותו לעשות כן בכל מקרה בו פסק הדין לגירושין לא בוצע (ולא רק במקרה בו פסק הדין היה ברמה של כפיה לגט).⁵⁵ לצד זאת נקבע כי כאשר הצד המסרב הוא האישה הרי שבנוסף להחלטה של בית הדין הרבני על המאסר, צריך גם אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול (להלן: "נשיא בתי הדין").⁵⁶

על אף שהמאסר הינו כלי האכיפה האפקטיבי והיעיל ביותר,⁵⁷ היה רק מקרה אחד – לפני יותר מיובל שנים – בו הוכנסה אישה-סרבנית למאסר בשל סירובה להתגרש.⁵⁸ הסיבה לכך היא מדיניות מערכת המשפט וגורמי אכיפת החוק, לפיה מאסר הינו אמצעי כפייה שיש לעשות בו שימוש כלפי גברים בלבד.⁵⁹ שני טעמים מרכזיים עומדים בבסיס מדיניות זו: הראשון, שיקולי תדמית - בית הדין נמנע מלהטיל מאסר על נשים מחשש שהדבר יפגע בתדמיתו הציבורית.⁶⁰ השני, קיומו של סעד

⁵³ ר' עוד לעניין זה אצל ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 96-95.
⁵⁴ ס' 3(ב) לחוק קיום פסקי דין של גירושין. ואמנם החוק הגביל את המאסר כאמור לתקופה של 10 שנים, אך בפועל בית הדין קבע כי בסמכותו להטיל את המאסר ל"תקופה בלתי קצובה" (תיק (אז' י-ם) 622918/19 **פלונית נ' פלוני** (2011.5.31)). ר' עוד לעניין זה ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בהערה 42.

⁵⁵ ס' 1(ב) לחוק קיום פסקי דין של גירושין קובע כי לעניין הטלת סנקציות "אין נפקה מינה אם נקטה בפסק הדין לשון של כפיה, חובה, מצווה, הצעה או לשון אחרת".

⁵⁶ ס' 1(ג) לחוק קיום פסקי דין של גירושין. אפשרות נוספת של בית הדין להטיל מאסר הינה מכוח ס' 7(א) לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון) תשט"ז-1956. בפועל נעשה בחוק זה שימוש כדי לכפות מאסר בהקשר של סרבנות גט רק כנגד גברים-סרבנים ולא כנגד נשים-סרבניות. ר' לעניין זה להלן בהערה 85.

⁵⁷ ר' עדו אבגר "נתונים על סנקציות שהוטלו במטרה להביא לקיום פסקי דין של גירושין" 7 (הכנסת – מרכז המחקר והמידע, 2021) (להלן: אבגר "נתונים על סנקציות שהוטלו") כי ברוב גדול של המקרים בהם סרבן מוטל במעצר, הוא נותן את הגט תוך ימים ספורים. ר' עוד בהקשר זה דבריו של הרב מימון ראש אגף עגונות בהנהלת בתי הדין הרבניים, בישיבת ועדת בתי דין רבניים של לשכת עורכי הדין מיום 18.2.2020: "99 אחוז מהאנשים אחרי לילה אחד במעצר – נותנים גט"; ר' ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, עמ' 212, כי מתוך 30 בקשות שהוגשו ליועמ"ש עד שנת 1975, רק מקרה אחד לא בא על פתרונו באופן מהיר.

⁵⁸ אף אישה לא נכנסה לכלא בהוראה של בית הדין הרבני. ר' לעניין זה דברי יועמ"ש בתי הדין הרבניים, עו"ד שמעון יעקבי, בישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט (18.12.2018): "... אני לא מדבר על מאסר. שום אישה לא הוכנסה למאסר למרות שיש לבית הדין את הסמכות לעשות את זה, אני לא בעד הדבר הזה". (ר' עוד הרב שלמה דיכובסקי "אכיפת גרושין" **תחומין** כה 132, 135, כי נכון לשנת 2005 מעולם לא הוכנסה אישה לכלא בגין סרבנות גט). אמנם היו מקרים בודדים בהם בתי הדין האזוריים פסקו עונשי מאסר כנגד נשים (ר' לדוגמה תיק (אז' י-ם) 271499/17 **פלוני נ' פלונית** (פורסם בדעת, 18.7.2011), אך למעשה מעולם לא הוכנסה אישה לכלא בגין סרבנותה. לרוב הסיבה לכך הייתה הימנעות נשיא בית הדין הרבני הגדול לאשר מאסר כנגד סרבניות גט (ר' לדוגמה תיק (אז' ת"א) 1006595 **פלוני נ' פלונית** (פורסם בנבו 23.10.2018)). ר' לעניין זה שמעון יעקבי "עדכוני פסיקה ונושאים נוספים" **כנס הדיינים - התשע"ו** (עורכים שמעון יעקבי ויחיאל חיים פריימן) 195, 209 (2017) כי עד אותו מועד נמנע נשיא בית הדין הרבני הגדול לאשר מאסר כנגד סרבניות גט. היה גם מקרה בו ביה"ד האזורי פסק חמש שנות מאסר (תיק (אז' רח') **פלוני נ' פלונית** 1110808/11 (2021.1.26)), הנשיא אישר מאסר של שנה (תיק (גדול) 1125604/8 (25.3.2021)), אך בגי"ץ עיכב את ביצוע המאסר, ובפועל האישה לא נכנסה למאסר (התיק בסוף נגמר בהסכם) (ר' בגי"ץ 2448/21 **פלונית נ' בית הדין הרבני לערעורים** (פורסם בנבו, 10.5.2021)). ר' עוד לעניין זה רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בטקסט הנלווה להערה 23 שהמקרים בהם הורה בית הדין האזורי על מאסר אישה הוא מספר זעום של מקרים. עם זאת ר' ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בהערה 395, שכתב בשנת 1967: "ברם, ידוע לי על מקרה אחד בו פסק בית הדין האזורי בפתח תקוה... כפיית גט על האשה. באותו מקרה הושמה האשה במאסר וכעבור זמן קצר הסכימה לקבל הגט ושחררה". ההבדל בין הנתונים שהובאו לעיל לבין דבריו של ורהפטיג הם הגורם שהוציא את צו המאסר והמועד בו המאסר ניתן. המאסר עליו דיבר ורהפטיג הוטל על ידי בית המשפט המחוזי לפני יותר מיובל שנים, לעומת זאת הנתונים שהובאו על ידי בתי הדין מתייחסים למאסרים על ידי בית הדין הרבני.

⁵⁹ לעמדת בתי הדין ובתי המשפט העליון ר' להלן בפרק 4.1 ובפרק 4.4. גם היועץ המשפטי לממשלה יצר הבחנה מגדרית בעניין זה, כאשר המקרה היחיד בו סירב היועמ"ש לפנות לבית המשפט המחוזי בבקשה לאכוף את הגירושין בדרך של מאסר, היה מקרה בו הצד הסרבן היה האישה זרח ורהפטיג "כפיית גט" בעמ' 200-201. עמדה זו של היועמ"ש אושרה על ידי בית המשפט העליון בבג"ץ 85/54 **זאדה נ' היועץ המשפטי לממשלה**, פד"י ח 738 (1954). ר' עוד לעניין עמדתו של היועמ"ש בסוגיה זו אצל רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בעמ' 384. בנוסף, המקרים היחידים בהם החליטה פרקליטות המדינה להגיש כתב אישום פלילי בגין סרבנות-גט הייתה כנגד גברים סרבנים.

⁶⁰ ר' לעניין זה דבריו של הרב משה ביטון, מזכיר בית הדין הרבני בירושלים, בראיון שאמר לתוכנית זמן אמת "גברים במלכודת" (עונה 1, פרק 8) כאן – תאגיד השידור הישראלי, 1.9.2017. <https://did.li/IZD5q> 1.9.2017 (דקה 25-26): "את מנסה לתאר לעצמך אישה אזוקה המובלת לניידת משטרתית? בית הדין מנסה לעשות את המקסימום כדי גם למנוע את המאסר שלהן"; "השם שלו (של בית הדין. ד.ב.) כרגע הוא לא הכי טוב בעולם... מספיק שיש תמונה אחת שיש אישה אזוקה בבית חולים על מנת שכל התדמית של בית הדין תהיה לשלילי או לחיובי". בנוסף, בדוא"ל מהנהלת בתי הדין

חלופי, פוגעני פחות כלפי האישה-הסרבנית: היתר לבעל לשאת אישה שניה.⁶¹

3.3.1.1 היתר נישואין מול מאסר

הן מאסר והן היתר אישה שניה נחשבים לסעדים חריפים הניתנים במקרים של "כפיה לגטי".⁶² עם זאת, יש הבדל מהותי בין שני הסעדים. מאסר הוא סנקציה המוטלת על האישה, ומטרתו היא הפעלת לחץ ישיר על האישה באמצעות פגיעה בה. לעומת זאת, היתר אישה שניה איננו באמת 'אמצעי כפיה',⁶³ שכן הוא סעד שניתן לגבר ולא פוגע באישה באופן ממשי. בניגוד למאסר, היתר אישה שניה לא מתמודד באופן ישיר עם בעיית הסרבנות אלא רק מצמצם את הנזקים שלה.⁶⁴

לכאורה, כיוון שכל אחד מהסעדים מתמודד עם בעיית סרבנות הגט מזוית שונה, היה מקום לשקול להציב את שניהם בארגז הכלים של בתי הדין בבואם להתמודד עם סרבנות-גט ברמה של 'כפיה לגטי', ושכל מקרה ומקרה בית הדין ישתמש בסעד היעיל והמתאים בנסיבות העניין.⁶⁵ (ובמקרים בהם שימוש בסעד אחד לא מספיק, יוטלו שני הסעדים במקביל). אלא שבתי הדין הרבניים ובית המשפט העליון נקטו בגישה לפיה יש לבחור כלי "כפיה" אחד: או מאסר או היתר נישואין.⁶⁶ סיבה מרכזית לכך הייתה החשש לפגיעה בשוויון. לפי ההלכה היהודית (והחוק בישראל), אישה לעולם לא תוכל להיות נשואה ליותר מגבר אחד. ממילא, בכל הנוגע לסוגיית סרבנות הגט, הסעד של היתר נישואין רלוונטי רק למסורבי-גט ולא למסורבות. במציאות משפטית זו, מתן שני סעדים משמעותיים ברמה של כפיה לגטי (מאסר והיתר נישואין) לגברים מסורבים, בעוד נשים יקבלו רק

ביום 5.3.2020 נמסר, על פי דברי הרב הראשי הרש"צ הרב שלמה עמאר, כי בית הדין נמנע מלהטיל מאסר על נשים משום "ריגשות העניין" (סיבה נוספת שהוצגה על ידו היא שיש "כלים נוספים" לפעול נגד נשים).

⁶¹ מערכת המשפט רצתה להימנע משימוש בסעד שיכניס את האישה למאסר, וזאת בשל פגיעתו הקשה. הנימוק ההלכתי לכך הינו ש"אין דרכן בכך", ובלשון השופט אגרנט בפרשת בורנובסקי, לעיל ה"ש 40, בעמ' 47: "...בית הדין הרבני הגדול בא להביע את דעתו השלילית על השימוש באמצעי מאסר כדי לסייע לכפיית קבלת הגט על ידי האשה. כשאני לעצמי סבורני שיש לברך על התפתחות הזאת. הואיל והאמצעי של מאסר הינהו מטבעו אמצעי כפייתי, שהוא חריף למדי קל וחומר, אם מפעילים אותו כלפי האשה". סיבה מרכזית נוספת היא שיקולים פוליטיים של בית הדין (לעניין זה ר' רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בעמ' 379-387, שאחת הסיבות היא שעד 1995 מאסר דרש גם החלטה של בית המשפט המחוזי; ולעומת זאת כדי לתת היתר נישואין היה צריך רק אישור של גורמים מתוך המערכת הדתית...). לא הבאתי טעם זה למעלה כיוון שטעם זה שייך רק לבית הדין הרבני ולא לבית המשפט. לסיבות נוספות מדוע מערכת המשפט בכלל, ובתי הדין בפרט, העדיפו לתת היתר אישה שניה ולא להשתמש בסנקציית המאסר, ר' שם, שם; ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 201-200; הרב אוריאל לביא "כפיית גירושין באמצעות מאסר" עטרת דבורה 339.

⁶² ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 200-201. לצד זאת להלן בהערה 162 כי ההיתר יכול להינתן גם כשיש חיוב גט. בנוסף ר' ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 96 כי בימינו יש מקרים בהם בתי הדין משתמשים בסנקציית המאסר גם במקרים של חיוב לגט.

⁶³ ר' לעניין זה בג"ץ 235/68 ר' ב' נ' הרב הראשי לישראל פד"י כג(1) 462, 475 (1969); ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 168.

⁶⁴ ר' לעיל בטקסט הנלווה להערה 47 ולהלן בהערה 185. לעניין הנזקים של הסרבנות שממשיכים ללוות את מסורב-הגט גם לאחר קבלת היתר אישה שניה ר' להלן בטקסט הנלווה להערות 188-192. לצד האמור, לעיתים השימוש במתן היתר אישה שניה היא "כאמצעי לכפייה עקיפה של האשה להתגרש" (אלימלך וסטרייך "עילות להתרת חרם דרנו גרשום בימי הביניים המאוחרים" דיני ישראל טז 39, 41 (תשנ"ב)). ר' עוד בעניין זה רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בהערה 7, שמטרת בתי הדין הרבניים במתן היתר אישה שניה הוא לגרום לאישה להסכים להתגרש (ולא לתת לגבר להתחתן עם אישה שניה).

⁶⁵ לטעמי, בכל הנוגע למטרה של סיום הנישואים הכפויים, במרבית המקרים היעילות של המאסר תהיה גבוהה יותר מהיעילות של היתר נישואין, וזאת בעיקר כיוון שהיתר הנישואין לא פוגע באישה בצורה ישירה ומצבה של האישה למעשה לא משתנה אם תסכים או תסרב להתגרש. ובמילים אחרות, אין לה כביכול מניע חיזוני להסכים להתגרש. אדרבה, יש למה מניע להמשיך לסרב (בין אם מתוך נקמנות ורצון לגרום נזקים לגבר (ר' להלן בטקסט הנלווה להערות 188-190) ובין אם מסיבות כלכליות (ר' להלן בהערות 191-192, והערה 148). זו אחת הסיבות מדוע גברים מסורבים רבים לא מעוניינים בהיתר נישואין אלא מעדיפים את סעד המאסר. (אגב, בפעם היחידה בישראל שהכניסו סרבנית גט לכלא, היא הסכימה לקבל גט "כעבור זמן קצר" (ר' ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 195). עם זאת, יש חולקים הסוברים כי היתר נישואין הינו כלי אפקטיבי יותר לעניין זה מאשר הטלת סנקציות (ר' ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 200). ונראה ש"אלה ואלה דברי אלוקים חיים" – שיש מקרים בהם מאסר יהיה יותר אפקטיבי, ויש מקרים בהם היתר הנישואין יהיה יותר אפקטיבי.

⁶⁶ ר' אצל רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בהערה 66 את המקורות בהם דיינים עוסקים בשאלה איזה משני הסעדים עדיף. שאלה זו נדונה בבתי הדין באופן עקרוני, במנותק מהנסיבות הספציפיות של התיקים במסגרתם הוא נדון. כלומר, את בתי הדין פחות עניינה שאלת היעילות של הסעד במקרה הספציפי, אלא הם רצו ללכת לפי כלל קבוע שיעדיף את אחד מהשניים.

סעד אחד (מאסר), יביא לחוסר שוויון. [ואמנם סעד של "מזונות מעוכבת" ניתן רק לנשים- מסורבות⁶⁷ – אך הסעד של היתר נישואין נחשב למשמעותי יותר].

מבין השניים, מערכת המשפט העדיפה את השימוש בסעד של היתר נישואין, וקבעה שככלל יש להימנע מהכנסת נשים למאסר: "... לגבי האשה כפיה היא מתן היתר לבעל לשאת אשה על אשתו ולא מאסרה של האשה".⁶⁸ העדפה זו השתרשה באופן כה עמוק עד שמבחינת הרב הראשי הרשל"צ הרב יצחק יוסף הדרך של כפיית אישה באמצעות מאסר "אינה מעשית".⁶⁹

מנקודת מבט שוויונית החלטה זו של מערכת המשפט יכולה להיראות תמוהה, שכן אם רוצים ליצור שוויון בין המינים, היה צריך לכאורה להעדיף דווקא את סנקציית המאסר. [תמיהה זו מתחדדת נוכח העובדה שהן בתי המשפט והן המחוקק רואים בעצם האפשרות של גברים מסורבים לקבל היתר נישואין כפוגעת בשוויון].⁷⁰ הסיבה להעדפת השימוש בסעד של היתר נישואין לא הייתה משיקולי יעילות ורצון לתת מענה מהיר לגבר המסורב. אדרבה, ברוב המקרים דווקא סעד המאסר יעיל יותר בהשגת התוצאה הרצויה,⁷¹ והדרך לקבלתו מהירה יותר.⁷² העדפת הפתרון של היתר נישואין הייתה כיוון שהוא פחות פוגעני כלפי האישה-הסרבנית.⁷³

מכל מקום, לאחר שהוחלט כי כפיית-גט על נשים תהיה באמצעות היתר אישה שניה לבעל, ולא באמצעות מאסר, ניתן להבין מדוע לצד מאות צווי המאסר שהוטלו על גברים-סרבנים,⁷⁴ אף אישה-

⁶⁷ "מזונות מעוכבת מחמתו להינשא" או "מזונות עונשיים" הם מזונות אישה מוגדלים המוטלים על סרבני גט. ר' לעניין סעד זה אצל ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 95.

⁶⁸ ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 205.

⁶⁹ ר' רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בטקסט הנלווה להערה 19, שמביא את דברי הרב יוסף ש"ב במקרה של אישה סרבנית גט דרך הסנקציות של מאסר, כידוע, אינה מעשית".

⁷⁰ ר' בגיץ 301/63 סטרייט נ' הרב הראשי לישראל (פורסם בנבו, 1964. 10.7) (להלן: "פרשת סטרייט"); להלן פרק 4.4. ⁷¹ ר' לעיל הערה 65. לצד זאת יש מקרים בהם הסעד של היתר אישה שניה יהיה יעיל יותר. המקרה המובהק הוא כאשר האישה יעלמה, ואז במקום לחפש אותם ולכפות עליה לקבל גט, ניתן לתת היתר אישה שניה. מקרה נוסף הוא כאשר הסנקציות, כולל מאסר, אינן עוזרות.

⁷² הליך קבלת היתר נישואין ארוך מהליך קבלת סעד המאסר. מאסר נגד גבר-סרבן דורש רק החלטה של בית הדין האזורי. מאסר נגד אישה-סרבנית דורש בנוסף גם אישור של נשיא בתי הדין הרבניים. לעומת זאת כדי לקבל היתר אישה שניה נדרשים אישורים נוספים והליכים פרוצדוראליים נוספים. ר' לעניין זה להלן בטקסט הנלווה להערות 173-166.

⁷³ ר' לעיל הערה 61.

⁷⁴ על פי הדיווחים השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים ניתנו בטווח של 10 שנים, משנת 2006 עד 2015, כ- 158 צווי מאסר נגד סרבני גט [יש סתירה בין הדיווח השנתי לשנת 2014 והדיווח לשנת 2015 בנוגע לכמות צווי המאסר לשנת 2014, וכן יש סתירה בין הדיווח לשנת 2015 לדיווח לשנת 2016, בנוגע לכמות צווי המאסר שהוצאו לשנת 2015. לפי החישוב המצמצם בין השנים 2006-2015 ניתנו 142, ולפי החישוב המרחיב ניתנו באותם שנים 174 צווי מאסר. בנוסף קיימת סתירה בין הנתונים המופיעים בדיווחים השנתיים לבין הנתונים שפורסמו בהנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012-2016 בנושאי סרבנות גט" (2017), לפיהם בשנים 2012-2016 ניתנו 69 צווי מאסר]. בנוגע לשנים 2016-2019 אזי לפי הדיווחים השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים ניתנו 28 צווי מאסר, אך לפי נתוני שב"ס באותם שנים היו כולאים בפועל בבתי הכלא 77 סרבני גט (אבגר "נתונים על סנקציות שהוטלו", לעיל ה"ש 57, בעמ' 6). הפער הגדול בין הנתונים שהוצגו בדיווחים השנתיים של הנהלת בתי הדין, ובין הנתונים של שב"ס אינם ניתנים לגישור (ר' שם, שם, שם), ובפרט שהיה מצופה שיהיו יותר צווי מאסר מאשר אנשים שנכנסו בפועל למאסר (שכן יש סרבנים שמסכימים להתגרש עם הוצאת הצו ולפני כניסתם לכלא בפועל). מכל מקום, בהתאם לנתונים ניתן להעריך בצורה גסה כי בטווח של 14 שנה (בין השנים 2006-2019) היו כ- 200 סרבני-גט שהוטל עליהם מאסר (ואם לשפוט על פי נתוני שב"ס כאמור הרי שהמספרים גבוהים בהרבה) (עוד יצויין בהקשר זה, שצו מאסר שמוצע נגד גבר-סרבן הינו בעל תחולה מיידי). ר' עוד יפעת שחק "מעוכבות גט ומסורבות גט בישראל" 3 (הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2003), כי מעת חקיקת חוק אכיפת פסקי דין לגירושין ב 1995 ועד סוף שנת 2002 הוצאו סה"כ 26 צווי מאסר נגד סרבני-גט; ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, עמ' 212, כי עד שנת 1974 היו 30 פניות ליועמ"ש להפעלת צווי כפיה במאסר – בכ- 10 מתוכם ניתן צו מאסר על ידי בית המשפט המחוזי, ובכ- 20 מתוכם הגט ניתן עוד לפני הפניה של היועמ"ש לבית המשפט (ר' עוד שם שמוציין כי לא כל פסקי הדין של בתי הדין בהם ניתנו צווי הכפיה, פורסמו בקבצי פסקי הדין של בתי הדין הרבניים. לכן לטעמי לא ניתן ללמוד מכמות צווי הכפיה שפורסמו בשנים לאחר מכן על כמות המאסרים שהוטלו). לנתונים נוספים בעניין סנקציית המאסר ר' הנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012-2016 בנושאי סרבנות גט" (2017); "נשים ומשפחה בישראל: דו-שנתון סטטיסטי", מרכז רקמן 84 (רות הלפרין-קדרי ואחרות) (עורכות), 2014). לגבי השנים שבין 2005-1975 אין לנו נתונים על כמות המאסרים שהוטלו על סרבנים (ולטעמנו לא ניתן להסיק זאת מכמות צווי הכפיה שניתנו באותם שנים על ידי בתי הדין הרבניים, שכן לא כל צווי הכפיה פורסמו בקבצי פסקי הדין של בתי הדין הרבניים (ר' לעניין זה ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, עמ' 212).

סרבנית לא נכנסה לכלא בחמישים השנים האחרונות.⁷⁵ לצד זאת היה ניתן לצפות כי גברים מסורבים יקבלו במקרים המתאימים היתר אישה שניה. בפועל לא כך היה: למעט מקרים נדירים, גברים-מסורבים לא זוכים לקבל אף אחד משני הסעדים.⁷⁶

3.3.2 צווי הגבלה

כאשר החליט המחוקק בשנות החמישים לתת למערכת המשפט את האפשרות להטיל סנקציות בגין סרבנות גט, הוא נתן כלי אחד בלבד: מאסר.⁷⁷ אמנם היה מדובר בסנקציה אפקטיבית ביותר,⁷⁸ אך לא היה בה די כדי להתמודד עם תופעת הסרבנות, בין היתר משום שהפעילו אותה רק בתיקים בהם רמת החיוב להתגרש הייתה של "כפייה לגט"⁷⁹ - שמהווים פחות מ-1% מהתיקים.⁸⁰

כאשר בסוף שנות ה-70 של המאה ה-20 החלה לעלות המודעות הציבורית לבעיית סרבנות הגט (ובפרט למצוקת הנשים המסורבות),⁸¹ המחוקק החל לחפש דרכים נוספות להתמודד עם הבעיה. הפתרון המרכזי שנמצא היה לתת כלי אכיפה אפקטיביים בידי בית הדין הרבני, אשר יוכלו להיות מופעלים גם בפסקי דין לגירושין קלים יותר,⁸² ולשם כך חוקק בשנת 1995 את חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (להלן: "חוק הקיום" או "החוק").⁸³ בחוק נקבעו, במהלך השנים, שורה ארוכה של סנקציות שבסמכות בית הדין להטיל בגין סרבנות גט (כלפי גברים ונשים כאחד), ובכללן: מניעת יציאה מהארץ; מניעת החזקת דרכון ישראלי או תעודת מעבר; מניעת החזקת רישיון נהיגה; מניעת שימוש במשרה על פי דין; מניעת עיסוק במקצוע המוסדר על פי דין; מניעת הפעלת עסק הדורש רישוי; מניעת החזקת חשבון בנק; עיקול נכסים, ועוד.⁸⁴ כאשר הפרה של מגבלה שהוטלה יכולה להוביל למאסר.⁸⁵

⁷⁵ ר' לעיל הערה 58.

⁷⁶ ר' לעיל הערות 48 ו-58.

⁷⁷ ס' 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים; לעיל בטקסט הנלווה להערות 50-51.

⁷⁸ ר' לעיל הערה 57.

⁷⁹ לפי חוק שיפוט בתי דין רבניים היה אפשר להטיל מאסר רק בכפייה לגט, והאפשרות להטיל מאסר גם במקרים אחרים התאפשרה רק עם חקיקת חוק קיום פסקי דין של גירושין בשנת 1995 (או קודם לכן לפי ס' 7א(א) לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון) תשט"ז-1956, אלא בפועל לא נעשה שימוש באופציה זו לצורך מאסר בגין סרבנות גט עד לשנת 2011 (ר' לעניין זה ברלינר ומאז"ה, לעיל ה"ש 11, הערה 43). למעשה גם כיום מטילים מאסר בעיקר במקרים של כפייה לגט (ר' לעניין זה שם, שם, בעמ' 95).

⁸⁰ לפי סקירתו של אביעד הכהן "אם תרצו – אין זו עגונה: הטלת סנקציות על סרבן גט ועל משפחתו" פרשת השבוע גיליון 358 (משרד המשפטים – המחלקה למשפט עברי, 2009), בשנת 1997 ניתנו רק 2 פסקי דין ברמה של "כפייה"; בשנת 1998 ניתנו 4 פסקי דין כאלה; בשנת 1999 ניתנו 8 פסקי "כפייה"; בשנת 2000 ניתנו 10 פסקי "כפייה", ומני אז המספר עומד על 9-10 פסקים בשנה (למעט קפיצה בשנת 2007 שבה ניתנו 18 חיובים). לפי "נשים ומשפחה בישראל: דו-שנתון סטטיסטי" מרכז רקמן 88-89 (רות הלפרין-קדרי ואחרות (עורכות), 2018), בשנת 1998 היו בסך הכול 6 מקרים של כפיית גט; בשנת 1999 היו 9 מקרים; ובשנת 2001 היו 11 מקרים. בהתאם לנתונים שנמסרו לנו על ידי הנהלת בתי הדין, בשנת 2017 פסקי הדין ברמת "כפייה" היו 0.85% מפסקי הדין; בשנת 2018 - 0.53% ברמה של "כפייה". לנתונים בדבר היקפי פסקי הדין לכפיית גט בשנים 2005-2009 ראו אונגר ואלמגור-לוטן, סרבנות גט בישראל, לעיל ה"ש 15, בעמ' 13. במאמר מוסגר יצוין כי נגד גברים נפסקים יותר פסקי דין ברמה "כפייה", מאשר נגד נשים – ולעיתים מדובר בפער מהותי [לדוגמה, לפי סכימת הנתונים הסטטיסטיים שפורסמו בהנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012-2016 בנושאי סרבנות גט" (2017), פסקי דין ברמה של "כפייה" ניתנים בכ-1.2% מפסקי הדין לגירושין נגד גברים וכ-0.2% מפסקי הדין כנגד נשים].

⁸¹ ר' עמיחי רדזינר "שובו של רבנו תם: הטלת הרחקות דתיות, חברתיות וכלכליות על סרבני גט בבתי הדין הרבניים" שנתון המשפט העברי לא 179, בטקסט הנלווה להערות 161-167 (להלן: רדזינר "שובו של רבנו תם"); וכך ר' המקורות שהובאו אצל שי זילברברג ועמיחי רדזינר "תחייתה של עילת 'מות הנשואין': שיטת רבינו ירוחם בבית הדין הרבני" משפטים מט 113, הערה 251 (תשע"ט).

⁸² דברי המבוא להצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ד-1994, הצעות חוק 2281, בעמ' 495, 1994.15.6: "הצעת חוק זו מטרתה לרתום מכשיר הלכתי לפתרון מצוקתן של נשים מעוכבות גט, בניסיון שאין בהן עילה למתן צו כפייה".

⁸³ חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995, ס"ח 139.

⁸⁴ ס' 2-2א לחוק קיום פסקי דין של גירושין.

⁸⁵ וזאת לפי ס' 7א(א) לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון) תשט"ז-1956. ר' לדוגמה ר' תיק (אז' חי) 11/1078402 פלוגי נ' פלוגי (30.5.2018) בו הטיל בית הרבני בחיפה סנקציות מכוח החוק על סרבן הגט ירון אטיאס, ובהן צו הגבלה המונע ממנו להחזיק רישיון נהיגה. לאחר שהתגלה שאטיאס נהג ברכבו, שלח אותו בית הדין למאסר

אם הצד הסרבן הינו אסיר/ה או עציר/ה, בית הדין יכול להטיל עליו מגבלות נוספות. בין היתר ניתן לשלול מהצד הסרבן: חופשות, ביקורים, מכתבים, החזקת חפצים אישיים, עבודה בכלא, קניית מצרכים, שחרור על תנאי או שחרור מנהלי, השתתפות במסגרות לימודיות בכלא, לבישת בגדים אישיים, וקבלת מזון בכשרות מיוחדת. נוסף על כך, בית הדין יכול להורות על הכנסת הצד הסרבן לבידוד, ובעודו בבידוד למנוע ממנו קיום קשר טלפוני ואפשרות להחזיק אמצעי כתיבה וחומרי קריאה.⁸⁶

על אף האפקטיביות הגבוהה של הצווים,⁸⁷ נעשה בהם שימוש מועט ביותר כנגד סרבניות-גט, עד שניתן לספור על שתי ידיים את מספר התיקים בהם הוטלו בפועל סנקציות נגד נשים-סרבניות.⁸⁸ גם במקרה זה הסיבה למיעוט השימוש בסעד נובעת ממדיניות המחוקק ובתי-הדין. חוק הקיום קובע כי צווי ההגבלה כנגד גברים-סרבנים יינתנו על ידי בית דין רבני בערכאה ראשונה,⁸⁹ וייכנסו לתוקף באופן מיידי.⁹⁰ לעומת זאת, כדי לתת צו-הגבלה נגד אישה-סרבנית צריך בנוסף להחלטה של בית הדין הרבני גם אישור של נשיא בתי הדין.⁹¹

האישור הנדרש מאת הנשיא איננו 'אישור טכני'. בטרם נותן הנשיא את החלטתו עליו לקיים דיון במעמד הצדדים ולשמוע את טענותיהם,⁹² והחלטתו נתונה לביקורת שיפוטית של בג"ץ.⁹³ בנוסף, נקבע נוהל (בלתי רשמי) לפיו לא ייקבע דיון בפני הנשיא בטרם ההחלטה לסנקציות הפכה לחלוטה (להלן: "הנוהל"). לכן, אם האישה הסרבנית מגישה ערעור על ההחלטה להטלת סנקציות - קודם דיון הערעור בפני 'הרכב-רגיל' בבית הדין הרבני הגדול, ורק אם הערעור יידחה ייקבע דיון בפני

⁸⁶ של שבוע ימים בגין הפרת צו ההגבלה. הנשיאה חיות אישרה את המאסר בבש"פ 4266/18 פלוגית נ' פלוגי (פורסם בנבו, 31.5.2018) (להלן: "פרשת אטיאס").

⁸⁷ ר' להלן בהערה 202 כי לאורך השנים הוטלו צווי הגבלה במאות תיקי סרבנות. לעניין האפקטיביות של הצווים ר' אבגר "נתונים על סנקציות שהוטלו", לעיל ה"ש 57, בעמ' 5, כי בין 70%-89% מהתיקים בהם הוטלו סנקציות בשנים 2016-2019 הם הוטלו במסגרת הליכי גירושין שהסתיימו בגירושין; וכן ר' "נשים ומשפחה בישראל - דו-שנתון סטטיסטי" (2014), לעיל ה"ש 5, בעמ' 84, ביחס לתיקים בהם הוטלו סנקציות בין השנים 2008-2012, בכ-78% מהתיקים ניתן גט (נכון למועד הפקת הנתונים בשנת 2013). ציוין כי לא ברור מהמקורות הנ"ל האם כלולים בהם גם תיקים בהם הוצאו צווי הגבלה כנגד נשים שלא אושרו על ידי הנשיא. לטעמי, כדי לבדוק את האפקטיביות של צווי ההגבלה צריך לבדוק רק צווי הגבלה שהוטלו בפועל (קרי צווים נגד גברים וצווים נגד נשים שזכו לאישור הנשיא). אם הסטטיסטיקות שהובאו בעניין זה כוללות גם תיקים בהם הסנקציות לא אושרו, הרי שלמעשה האפקטיביות של הצווים גבוהה מזו שהוצגה.

⁸⁸ ר' להלן בהערות 202 כי לפי הפרסומים הרשמיים של המדינה מדובר כביכול בעשרות רבות של נשים נגדן הוצאו צווי הגבלה. עם זאת ר' להלן בהערה 203 כי הנתונים בפרסומים הרשמיים מטעים, שכן הם מציגים את כמות הצווים והתיקים בהם הטיל בית הדין הרבני האזורי צווי הגבלה, ולא את הצווים והתיקים שזכו לאישור הנשיא. מנתונים שנמסרו על ידי הנהלת בתי הדין במרץ 2020 היו עד אותה עת "מקרים בודדים" בהם אושרו סנקציות נגד נשים. בפועל ידוע לנו על ארבעה מקרים בהם הנשיא אישר את הסנקציות (ייתכן ויש מקרים בודדים נוספים): תיק (אז' חי') 514847/9 פלוגי נ' פלוגי (פורסם בנבו, 15.1.2018) – הסנקציות הוטלו ביום 24.12.2015, ואושרו על ידי הנשיא קרוב לשנתיים לאחר מכן ביום 21.11.2017; תיק (אז') 1195770/2 פלוגי נ' פלוגי (פורסם בנבו, 3.3.2021); בג"ץ 6617/18 פלוגית נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 12.11.2018); ר' רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בהערה 20, על תיק נוסף (תיק (אז' ת"א) 1006595/8 פלוגי נ' פלוגי (פורסם בנבו, 20.3.2017) בו אישר הרב הראשי את "הסנקציות הקלות" אך לא אישר מאסר. ר' עוד פרסום הידיעה באוקטובר 2018 על ידי הנהלת בתי הדין ידיעה תחת הכותרת "לראשונה בתולדות בתי הדין הופעלו צווי הגבלה כנגד אישה סרבנית גט והיא פוטר מעבודתה" – https://www.gov.il/he/departments/news/news_aguonot - עם זאת כנראה מדובר באי-דיוק שכן ידוע לנו על מקרה קודם אחד לפחות בו אושרו סנקציות נגד אישה סרבנית.

⁸⁹ ס' 1(א) לחוק קיום פסקי דין של גירושין.

⁹⁰ ס' 4(א) לחוק קיום פסקי דין של גירושין קובע כי "צו הגבלה ייכנס לתוקף במועד נתינתו". בנוסף, סעיף 4(א) לחוק קובע כי במקרה בו סרבן הגט הגיש ערעור על צו הגבלה שהוטל עליו, הרי שככלל ביצוע צו ההגבלה לא יעוכב בעקבות הגשת הערעור. עיכוב ביצוע צו ההגבלה יכול להינתן רק בהחלטה של בית הדין הרבני הגדול, שחייב לנמק את החלטתו.

⁹¹ ס' 1(ג) לחוק קיום פסקי דין של גירושין.

⁹² ס' 1(ה) לחוק קיום פסקי דין של גירושין. ר' שם, שם, כי רק במקרה בו לא התייצב צד לדיון, אף כי זומן כדון, יוכל הצו להינתן בהעדרו.

⁹³ ר' להלן הערות 158-159.

נשיא ביה"ד לאישור הסנקציות.⁹⁴

על מנת שהסנקציות המוטלות בגין סרבנות-גט תהינה אפקטיביות צריך שכניסתן לתוקף תהיה מהירה. לכן קבע המחוקק שככלל הגשת ערעור על החלטה להטלת סנקציות לא תעכב את כניסתן לתוקף⁹⁵ – וכך אכן הנוהג כאשר הסנקציות מוטלות על גברים-סרבנים.⁹⁶ הוראה זו של המחוקק מביאה לכך שעד שמגיע מועד הדיון בערכאת הערעור, פעמים רבות שהערעור מתייתר, שכן סרבן-הגט כבר 'נשבר' מהסנקציות ונתן את הגט.⁹⁷

לעומת זאת, הצורך באישור הנשיא במקרה של סרבנות-נשית, מביא לכך שלאשה-הסרבנית יש כביכול אפשרות ערעור כפולה – בפני בית הדין הרבני הגדול ובפני הנשיא – ועד ששתי "ערכאות הערעור" לא יתנו את אישורן הסנקציות לא ייכנסו לתוקף.⁹⁸ בנוסף, ההחלטה של נשיא בית הדין הגדול כפופה לביקורת שיפוטית של בג"ץ, דבר שיכול לעכב בחודשים ארוכים נוספים את הכניסה לתוקף של הסנקציות.⁹⁹ למעשה, הצורך באישור הנשיא בשילוב הנוהל שלא יקבע דיון בפני הנשיא בטרם ניתנה הכרעה של ערכאת הערעור, גורם לעיכוב של חודשים רבים בכניסת צווי ההגבלה לתוקף,¹⁰⁰ ולא פעם גם לאובדן האפקטיביות של הצווים.¹⁰¹

מחד, הנוהל עומד לכאורה בסתירה לחוק הקובע כי הגשת ערעור לא תעכב את ביצוע צו ההגבלה.¹⁰² מאידך, רוחו של הנוהל מהווה המשך למגבלות שהציב המחוקק על נתינת צווי ההגבלה נגד סרבניות-גט. המגבלות והנוהל אינם רק "הגבלות פרוצדוראליות" אלא משקפים עמדה עקרונית לפיה צווי-ההגבלה נגד סרבניות-גט צריכים להינתן במשורה. האבחנה המגדרית שיצר המחוקק אותה לבתי הדין מהי "מדיניות הרצויה" בכל הנוגע להטלת צווי ההגבלה על נשים-סרבניות, והם בהתאם גיבשו מדיניות לפיה יש להימנע מלהטיל צווי ההגבלה כנגד נשים (למעט מקרים חריגים).¹⁰³

⁹⁴ ר' תיק (אז' נתי) 289554/29 פלוני נ' פלונית (19.10.2016): "עם זאת ידוע לנו שהנוהל הוא שבמקרים בהם מוגש ערעור, התיק לא מועבר לעיונו ולטיפולו של נשיא בית הדין הרבני הגדול, אלא רק אחרי החלטה סופית בערעור". ר' עוד לעניין זה אצל משה ליבוביץ "סנקציות אפקטיביות כנגד סרבניות וסרבני גט" משפט צדק 6, 22, 23 (2018).
⁹⁵ סעיף 4א(א) קובע כי: "ניתן צו הגבלה, והוגש ערעור על פסק הדין או על צו ההגבלה, לא יעוכב ביצוע צו ההגבלה, ואולם בית הדין הרבני הגדול רשאי, מטעמים שיירשמו, להורות על עיכוב ביצועו עד להכרעה בערעור". יתרה מכך, כדי להגביר את היעילות של הסנקציות קבע המחוקק בסעיפים 4-4א לחוק מועדים קצובים ויחסית קצרים לדיון ולהכרעה בצווי ההגבלה – בערכאה הראשונה ובערכאת הערעור.

⁹⁶ ר' עוד לעניין זה אצל ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בהערות 57-59 ובטקסט הנלווה אליהן.
⁹⁷ הדבר ניכר במיוחד כאשר הסנקציה הינה מאסר. ר' לעניין זה לעיל בהערה 57, שברוב גדול של התיקים בהם מוטל מאסר, הסרבן 'נשבר' תוך מספר ימים ומסכים לתת את הגט.

⁹⁸ ר' לעניין זה הביקורת של בית הדין בנתניה בתיק 289554/29 פלוני נ' פלונית, לעיל ה"ש 94: "...בית הדין לא יכול להימנע מלהביע דעתו על סרבול ההליכים בהטלת צווי ההגבלה נגד האישה – החלטה על צו זה נתונה לכאורה לשתי ערכאות ערעור: ערכאת אחת היא בית הדין הרבני הגדול... הערכאה הנוספת היא אישורו של נשיא בית הדין הרבני הגדול להחלטה למתן צו ההגבלה... במקרים שבהם מוגש ערעור לבית הדין הרבני הגדול, מתעכב ומתאחר ההליך שבו מובאים צווי ההגבלה לאישורו של נשיא בית הדין הרבני הגדול – דבר הגורם לאיבוד האפקטיביות של צווי אלו".

⁹⁹ אמנם עתירה לבג"ץ לא מעכבת באופן אוטומטי את ביצוע צווי ההגבלה/מאסר, אך בג"ץ יכול להוציא צו לעיכוב ביצוע צווי ההגבלה/מאסר, ובכך לעכב את כניסתן הסנקציות לסנקציות. דוגמה למקרה בו הוצע צו עיכוב ביצוע כאמור ר' בג"ץ 2448/21 פלונית נ' בית הדין הרבני לערעורים (פורסם בנבו, 10.5.2021).

¹⁰⁰ ליבוביץ, לעיל ה"ש 94, בעמ' 23-24.

¹⁰¹ תיק 289554/29 פלוני נ' פלונית, לעיל ה"ש 94.

¹⁰² ס' 4א(א) לחוק קובע כי "ניתן צו הגבלה, והוגש ערעור על פסק הדין או על צו ההגבלה, לא יעוכב ביצוע צו ההגבלה...". ואמנם הנוהל לא קובע עיכוב ביצוע, אך למעשה זו התוצאה – שכן הנוהל קובע למעשה שלא יינתן אישור לצו ההגבלה עד הכרעה בערעור.

¹⁰³ מדיניות זו מתבטאת בכך שלאורך השנים הוטלו צווי ההגבלה במאות תיקי סרבנות נגד גברים, אך כנגד נשים ניתנו צוויים בפועל במקרים בודדים בלבד. ר' לעניין זה להלן בהערות 202-203. ביטוי נוסף למדיניות זו ניתן למצוא בדיווח לוועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת על יישום חוק בתי הדין הרבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995 שהוגש ליו"ר ועדת חוקה חוק ומשפט ביום 16.8.2016, בהערה 15, כי ישנם מצבים בהם בית הדין סבור שכלל אין לדון בצווי ההגבלה כנגד אישה סרבנית בשל מצבה הרפואי. סיבה נוספת למיעוט צווי ההגבלה נגד נשים היא שגברים נמנעים מלבקש צווי ההגבלה כדי שלא יצטרכו לאחר מכן להמתין 3 שנים עד לבקשת היתר נישואין (ר' לעניין להלן בהערה 174).

3.3.3 פיצויים נזיקיים

כלי נוסף להתמודדות עם סרבנות גט פותח על ידי בתי המשפט לענייני משפחה, שהכירו בתחילת שנות האלפיים בסרבנות כעוולה נזיקית המזכה את המסורב/ת בפיצויים.¹⁰⁴

הפיצויים הנזיקיים התגלו כסעד אפקטיבי בצמצום תופעת הסרבנות,¹⁰⁵ בעיקר זו של הנשים המסורבות. באשר לגברים המסורבים האפקטיביות של הסעד מצומצמת יותר. ראשית, כיוון שאין הכרה גורפת לזכותם לקבל סעד זה, ויש פסיקות הקובעות כי גברים, בניגוד לנשים, לא זכאים לפיצויים.¹⁰⁶ שנית, כיוון ששופטים רבים פוסקים לגברים פיצויים נזיקיים נמוכים (בהשוואה לאלו שנפסקים למסורבות).¹⁰⁷ שלישית, במקרים בהם האישה זכאית למזונות על אף סרבנותה, הרי שהאפקטיביות של הפיצויים תפחת משמעותית, ולעיתים אף תבוטל. שכן, הן הפיצויים והן המזונות הינם רק עד מתן הגט – ולכן אם גובה הפיצוי שיוטל על האישה-הסרבנית קרוב לגובה המזונות שהיא מקבלת, הרי שהיא תהיה אדישה לפיצויים שיוטלו עליה.¹⁰⁸

3.3.4 קנסות

סעד כלכלי נוסף הוא הטלת קנס לפי חוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), תשט"ז-1956 (להלן: "חוק כפיית ציות"), המסמיך את בתי-הדין להטיל קנסות (ואף מאסר) לפי פקודת ביזיון בית המשפט (להלן: "הפקודה").¹⁰⁹ הטלת הקנס לא דורשת אישור של נשיא בתי הדין (כפי שדרוש בהטלת סנקציות לפי חוק הקיום). לצד זאת, יש הודיע על הטלת הקנס לנשיא/ת בית המשפט העליון, אשר יכול/ה לבטל את הקנס, או להפחיתו.¹¹⁰

מבין שלל הסנקציות שבית הדין יכול להטיל על סרבניות-גט, במקרים רבים קנס הינו הסנקציה

¹⁰⁴ ר' לעניין זה ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בטקסט הנלווה להערות 68-72, כי בתחילה התקבלו תביעות לפיצויים רק במקרים שבהם ניתן פסק דין לגירושין בדרגה של "כפייה" או "חיוב"; בשלב שני הוכרה זכאות לפיצויים גם בפסקי דין בדרגה של "מצווה להתגרש" או "המלצה להתגרש"; וכיום ישנם שופטים הפוסקים פיצויים אף במקרים שבהם לא היה כלל פסק דין לגירושין. נוסף על כך, הוכרה אחריותם הנזיקית של צדדים שלישיים שסייעו לסרבן הגט להתמיד בסירובו או עודדו אותו לעשות זאת. ובכמה מקרים חויבו הצדדים השלישיים בפיצויים עוד בטרם נקבעה אחריותו של סרבן הגט עצמו.

¹⁰⁵ עמיהו רדזינר "לא המדרש עיקר אלא המעשה": על סידור גטין לאחר תביעות נזיקין ועל מדיניות הפרסום של הפסיקה הרבנית, **משפטים** מה 5, 77 (תשע"ה); ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 98-99.

¹⁰⁶ בנימין שמואלי "סרבנות גט - עילה נשית, גברית או עצמאית המאפשרת לפצות גם גברים מסורבי גט? בין צדק חלוקתי, צדק מתקן והגברת כוח המיקוח של המסורב/ת" **עיוני משפט** לט 545, 566 (התשע"ז) (להלן: שמואלי "סרבנות גט - עילה נשית, גברית או עצמאית"). ר' עוד אצל בנימין שמואלי "אין סימטריה בסרבנות גט" **הארץ** 15.11.2021, <https://did.li/NVAr1>, כי מדובר בשופטים מעטים.

¹⁰⁷ ר' בנימין שמואלי "אין סימטריה בסרבנות גט", שם, כי: "רוב השופטים פוסקים פיצוי, אך אם נקבע בפסיקה תעריף של כ-50 אלף שקל לכל שנת סרבנות כלפי אישה, התעריף יהיה נמוך יותר כשמדובר בסרבנות כלפי בעל, שכן יש לו עקרונית דרכי מוצא"; שמואלי "תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב)", לעיל ה"ש 3, בעמ' 5, הטוען כי אין קו אחד בפסיקה בנוגע לשאלה האם אישה מסורבת מקבלת יותר פיצויים נזיקיים מגבר מסורב; ר' עוד לעניין זה עמדת המשנה לנשיאה כב' השופט מלצר בבע"מ 997/15 **פלונית נ' פלוני פס'** 37 (פורסם בנבו, 27.4.2021).

¹⁰⁸ אם האישה מסכימה להתגרש אז אמנם היא לא תשלם יותר פיצויים אבל גם לא תקבל יותר מזונות-אישה, ואם היא תמשיך בסירובה, אז היא תוכל לממן את הפיצויים באמצעות המזונות שהיא מקבלת. ר' להלן בהערה 148 כי יש מקרים בהם הפיצויים שנפסקים נמוכים מהמזונות והמדור שהאישה קיבלה בשנות סרבנותה. במקרים אלה לאישה משתלם כלכלית להמשיך לסרב.

¹⁰⁹ ס' 7א(א) לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון) תשט"ז-1956 (להלן: "חוק כפיית ציות"). הסעיף קובע כי: "לביית דין, כשהוא דן בענין שבשיפוטו, יהיו כל הסמכויות על פי סעיפים 6 ו-7 לפקודת ביזיון בית המשפט, בשינויים המחוייבים". על אף שהקנסות שבית הדין הרבני מטיל הם מכוח חוק כפיית ציות, לשם הנוחות (וכדי למנוע בלבול עם הסנקציות המוטלות מכוח חוק הקיום), המאמר יפנה לפקודת ביזיון בית המשפט במקום לחוק כפיית ציות.

¹¹⁰ ס' 7א(ב) לחוק כפיית ציות: "הודעה בכתב על קנס או מאסר שהוטלו מכוח סעיף קטן (א) תינתן מיד לנשיא בית המשפט העליון; הנשיא, או שופט אחר של בית המשפט העליון שהנשיא קבע לכך, רשאי, לאחר שזימן את הנידון אם ביקש זאת, לבטל את הקנס או המאסר או לשנותם לקולה". ההליך שמתקיים בבית המשפט העליון מוגדר כהליך בשי"פ (בקשות שונות פלילי), ולרוב נדון בדין יחיד על ידי הנשיא/ה או שופט אחר שהנשיא/ה מינה לכך. לעיתים הנשיא/ה מצרפת/ת להרכב עוד שני שופטים, או מעביר/ה את התיק להרכב אחר של בית המשפט העליון.

מעניין לציין כי כאשר בית-משפט עושה שימוש בקנס או מאסר לצורך כפיית ציות (בהתאם לסעיף 6 לפקודת ביזיון בית המשפט), הוא לא מחויב במתן הודעה לנשיא/ת בית המשפט העליון. ר' עוד לעניין זה רפי רכס "סנקציות המוטלות בבתי הדין והביקורת השיפוטית של נשיא בית המשפט העליון" 73, 75-76 **כנס הדיינים - התשע"ח** (2019).

היעילה ביותר, שכן למעשה זו הסנקציה האכיפה היחידה שניתן להטיל באופן מיידי (ללא צורך באישור של נשיא בתי הדין).¹¹¹

על אף היעילות הגבוהה של סנקציית הקנס, בפועל נעשה בה שימוש מועט ביותר. סיבה ראשונה לכך היא חוסר המודעות של עורכי דין (ודיינים) לאפשרות להטיל קנסות בגין סרבנות-גט.¹¹² סיבה נוספת היא שבית המשפט העליון הטיל מגבלות על השימוש בסנקציה זו, והמשמעותית מביניהן היא שלא ניתן להטילה לפני שהוטלו צווי הגבלה לפי חוק הקיום - ורק אם צווי ההגבלה אינם מביאים לסיום הסרבנות, ניתן להטיל קנסות מכוח הפקודה.¹¹³

מדובר במגבלה קשה ביותר – שכן האפקטיביות של הקנס נעוצה בכך ש(בניגוד לסנקציות אחרות) ניתן להטילו באופן מיידי. ואם כדי להטילו צריך קודם להטיל סנקציות מכוח החוק (הדורשות אישור של נשיא בתי הדין) הרי שהאפקטיביות של הקנס יורדת באופן משמעותי, והוא הופך ללא-רלוונטי במקרים רבים.

לצד האמור, נראה כי בחלק מהמקרים ניתן בכל זאת להטיל קנס באופן מיידי - אף בטרם הוטלו סנקציות מכוח החוק – וזאת כאשר נסיבות התיק הספציפי מביאות למסקנה כי הטלת צווי הגבלה מכוח החוק לא יביאו לסיום הסרבנות.¹¹⁴ זאת ועוד, ניתן למצוא בפסיקה גם גישות לפיהן בתיקי

¹¹¹ בנוסף, קנס הינו סנקציה כלכלית, הנחשבת ליעילה ו'חריפה' בהשוואה לסנקציות רבות אחרות. (ר' עוד לעניין זה להלן בהערה 113). אעיר כי רשמתי בטקסט ש"למעשה זו הסנקציה האכיפה היחידה" שכן אמנם ניתן מכוח חוק כפיית ציות (והפקודה) להטיל גם מאסר, אך בפועל לא ייעשה שימוש באופציה זו לפני שנעשה שימוש בסנקציות לפי חוק אכיפת פסקי דין של גירושין. עד היום נעשה שימוש במאסר לפי הפקודה בגין סרבנות בשני סוגי מקרים: אחרי שסרבן ישב בכלא 10 שנים, ולא ניתן היה להמשיך את המאסר לפי חוק אכיפת פסקי דין של גירושין (ר' תיק (אזי י-ס) 622918/19 פלונני נ' פלונני (31.5.2011)). פסק הדין של בית הדין האזורי קיבל את אישורו של בית הדין הרבני הגדול בתיק (גדול) 809968/2 פלונני נ' פלונני (27.11.2011), ואושר על ידי בית המשפט העליון בבש"פ 4072/12 פלונני נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 7.4.2013). ר' עוד לעניין תיק זה אצל ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בטקסט הנלווה להערות 43-45; וכן במקרה בו הסרבן הפר צו הגבלה שהוטל עליו (ר' לדוגמה פרשת אטיאס, לעיל ה"ש 85). זאת ועוד, בפועל בתי הדין עשו שימוש בסנקציית המאסר לפי חוק כפיית ציות רק נגד גברים-סרבנים, ולא נגד נשים-סרבניות (לצד זאת ר' קריאתו של מנהל בתי הדין הרבניים בפועל (דאז) יועמ"ש בתי הדין, הרב שמעון יעקובי "עדכוני פסיקה ונושאים נוספים" 195, 209 (כנס הדיינים – התשע"ז (2017)) כי "אם קנס שהוטל אינו אפקטיבי דיו, יש מקום לשקול להחמיר את הסנקציה בדרך של הטלת מאסר לפי חוק... כפיית ציות...". אגב, סעד נוסף שאינו דורש אישור של גורם נוסף הוא היתר לגרש את האישה בעל כורחה, אלא שאין מדובר בסנקציה נגד האישה, ולכן לא הבאתיו כאן. (ר' עוד לסעד של גירושין בע"כ לעיל בפרק 3.1). עוד אעיר כי רשמתי שזו "הסנקציה האכיפה היחידה" שכן אמנם גם הרחקות דרבנו תם ניתן להטיל ללא צורך באישור, אלא שבהתאם לפסיקת בית המשפט העליון הרחקות דרבנו תם אינן אכיפות (ר' לעיל בהערה 124). בנוסף, בפועל לא מטילים הרחקות דרבנו תם נגד נשים (ר' לעיל בהערה 127).

¹¹² חוסר ההיכרות של עורכי דין עם כלי זה מוביל לכך שהם לא מבקשים להטיל סנקציה זו. ר' עוד לעניין זה ליבוביץ, לעיל ה"ש 94, בעמ' 25.

¹¹³ בבש"פ 4072/12 פלונני נ' בית הדין הגדול (פורסם בנבו, 7.4.2013), נדון היחס בין פקודת ביזיון בית המשפט לחוק כפיית ציות וקבע כי הליכי-אכיפה מכוח הפקודה הינם שיוריים להליכים מכוח החוק. כלומר לפני שבית-הדין פונה לשימוש בפקודה, עליו לעשות שימוש באמצעי האכיפה שנקבעו בחוק כפיית הציות (וזאת בהתבסס על פסיקות מוקדמות יותר ליחס בין הפקודה לחוקים אחרים. לדוגמה ר' רע"פ 7148/98 עזרא נ' זלזניאק, פס' 12 (17.6.1999). שם סיכמה השופטת שטרסברג-כהן כי: "התוצאה... מתיישבת עם הכלל שגובש בפסיקה, לפיו אין להזקק להליכי ביזיון כאשר קיימת דרך אחרת לביצוע ההוראה השיפוטית"). ר' לדוגמה בש"פ 8644/17 פלונני נ' פלונני (פורסם בנבו, 25.12.2017) בו ביטלה הנשיאה חיות קנס בסך 300 ₪ לשבוע שהוטל על סרבנית-גט, וזאת בשל אי מיצוי סנקציות מכוח החוק. "תנאי השיריות" מלגם בתוכו גם את "עקרון הדרך החמורה פחות" לפיו בכל הנוגע לאכיפת הוראות שיפוטיות יש ללכת מהאמצעי הקל אל החמור (לכלל זה ר' בין היתר רע"פ 7148/98 עזרא נ' זלזניאק, פס' 12 (17.6.1999)). בהתאם לכך על בית הדין קודם לעשות שימוש באמצעים 'יקלים' לפי חוק קיום פסקי דין של גירושין, ורק אם הם לא מביאים לסיום הסרבנות, הרי שאפשר לעשות שימוש באמצעים החריפים שמאפשרת הפקודה. תנאי נוסף שנקבע בפסיקה הוא "עקרון המדתינות" לפיו גובה הקנס המוטל צריך להיות 'מידתי'. לעניין זה ר' לדוגמה בש"פ 701/18 פלונני נ' פלונני (פורסם בנבו, 11.2.2018) בו הפחיתה הנשיאה חיות קנס בסך 1,000 ₪ לשבוע שהטיל בית הדין הרבני על סרבנית-גט, וקבעה כי בשל הנסיבות האישיות והרפואיות של האישה (אשר לא קיבלו ביטוי בהחלטת בית הדין) הקנס שהוטל אינו מידתי, והעמידה את הקנס על 250 ₪ לשבוע בלבד.

¹¹⁴ ר' עוד דברי היועמ"ש לשיפוט הרבני, הרב שמעון יעקבי "עדכוני פסיקה וחקיקה והערות בעבודת בית הדין, 127, 139 כנס הדיינים – התשע"ג (2014), שהבהיר כי אין לעשות שימוש בסעיף 7א(א) לחוק כפיית ציות לשם ביצוע פסק דין לגירושין, "למעט מקרים נדירים שיש קושי בדרכי האכיפה לפי חוק... קיום פסקי דין של גירושין". לדיון נרחב בסמכות בית הדין להטיל קנסות מכוח הפקודה, והמגבלות החלות על בית הדין בהקשר זה, ר' רפי רכס, לעיל ה"ש 110.

¹¹⁴ ר' לעניין זה דברי סגן היועמ"ש לשיפוט הרבני, רפי רכס, לעיל ה"ש 110, בעמ' 79-78 שכתב: "להערכתנו, אם בית הדין הרבני יבהיר ויסביר בצורה ברורה בהחלטתו כי במקרה המסוים שלפניו אין מקום ואין כל תועלת בהטלת הגבלות המנויות בחוק קיום פסקי דין של גירושין, נראה כי גם הנשיאה או נשיא בית המשפט העליון לא ידרוש שבית הדין יטיל

סרבנות-גט יש להקל בתנאים שנקבעו להטלת קנסות לפי הפקודה. ביטוי לכך ניתן למצוא למשל בפסיקות הנשיאה נאור שאישרה קנס בסך 2,000 ₪ לשבוע שהוטל על סרבנית-גט תמה קריצלר, מבלי לעמוד על הדרישה כי קודם הטלת הקנס יוטלו סנקציות מכוח החוק.¹¹⁵

3.3.5 הרחקות דרבנו תם

סט נוסף של סנקציות שניתן להפעיל בגין סרבנות-גט הוא "הרחקות-דרבנו-תם". מערכת סנקציות זו התפתחה בדין הדתי בימי הביניים, ובמסגרתה ניתנה לבית הדין סמכות להורות על כל סנקציה חברתית עקיפה כנגד הצד הסרבן,¹¹⁶ כדוגמת הוראה לציבור "להתרחק ממנו ככל האפשר", לא לעשות לו כל טובה, וכן להימנע מלסחור איתו, מלמול את בניו או לקוברם, מדיבור עמו, מאירוחו, משאילה בשלומו, ועוד.¹¹⁷

באופן מסורתי הסנקציות שהוטלו במסגרת הרחקות דרבנו תם היו "סנקציות חברתיות" אשר הוצאתן לפועל הייתה נעשית בידי הקהילה. לכן בימינו, שרוב האנשים אינם תלויים חברתית וכלכלית בקהילה שלהם, סנקציות אלה אינן אפקטיביות (למעט כלפי אנשים שחיים בקהילות דתיות ומגובשות).¹¹⁸ לצד האמור, בעשור האחרון בתי הדין הפכו את הרחקות דרבנו-תם למעין סעיף-סל להטלת סנקציות והחלו להטיל מכוחן גם סנקציות שאכיפתן נעשית על ידי המדינה. בין הסנקציות המודרניות שבתי הדין מטילים ניתן למצוא לדוגמה צו להפסקת שירותים קונסולריים,¹¹⁹ צו לאי-מתן סיוע משפטי לסרבן,¹²⁰ מתן הרשאה לעשיית שיימינג,¹²¹ קביעה כי סרבן-גט השוהה במאסר לא יזכה לראות את ילדיו ולא יקבל אוכל בכשרות מהודרת,¹²² וכאשר הסרבן שוהה בבידוד הוראה שיש להפרידו מכבודתו, לא לאפשר לו לקרוא ולכתוב, ועוד.¹²³

אמנם בית המשפט העליון קבע כי הרחקות דרבנו תם אינן אכיפות במדינת ישראל, שכן הן אינן

תחילה הגבלות אלה לחינם על הסרבן או סרבנית הגט, קודם שיפנה למיצוי אפשרויות הכפייה של הטלת קנס לפי חוק כפיית ציות ודרכי דיון. זאת כפי שכתבה הנשיאה נאור בהחלטתה... ונראה שאף הנשיאה חיות תסכים לדבריה...¹¹⁵ בש"פ 4926/15 קריצלר נ' קריצלר (פורסם בנבו, 9.8.2015), שאישר את הקנס שהוטל בתיק (אז' חיי) 563566/9 קריצלר נ' קריצלר (14.7.2015), בסך 2,000 ₪ לכל שבוע בו תמשיך האישה לסרב לקבל גט. אמנם לפני שבית הדין הטיל קנס על האישה לפי הפקודה, הוא הטיל עליה סנקציות מכוח החוק, והן אושרו על ידי נשיא בית הדין הרבני הגדול. עם זאת, ר' רפי רכס, לעיל ה"ש 110, בעמ' 78 כי מידע זה לא עמד בפני הנשיאה כאשר היא אישרה את החלטת בית הדין על הטלת קנס: "אומנם במקרה זה בית הדין הרבני... הורה קודם לכן על מתן ההגבלות המצויות בסעיף 2(א)... אך בהחלטה להטלת הסנקציות שהונחה בפני הנשיאה נאור, הדבר לא צוין ולא בא לידי ביטוי על ידי בית הדין הרבני. למרות זאת הנשיאה אישרה את הקנס שנתן בית הדין בלא להזכיר את הצורך במיצוי תחילה של ההגבלות שבחוק קיום פסקי דין של גירושין". ר' עוד לעניין זה דברי הנשיאה נאור בבש"פ 5377/15 פלוני נ' פלונית (לא פורסם, 25.10.2016), אשר הובאו בתיק (גדול) 810388 פלוני נ' פלונית, פס' יג (פורסם בנבו, 8.6.2017), ש"ש...ש בנמצא מספר פסקי דין המציגים גישה רחבה בנוגע לשימוש האפשרי בסעיף 7 לחוק כאמצעי לאכיפת פסקי דין של בתי הדין הרבניים, נראה שגישה רחבה זו מתמקדת בראש ובראשונה בפסקי דין לענייני גירושין ובראשם סוגיות של סירוב גט...".
להרחבה נוספת על גישת הנשיאה נאור לעומת גישת הנשיאה חיות ר' רפי רכס, לעיל ה"ש 110, ובפרט בעמ' 77-79.
¹¹⁶ ראו בדברי הרמ"א, **שולחן ערוך**, אבן העזר, סימן קנד, סעיף כא: "בכל חמרא שירצו בית דין יכולין להחמיר בכהאי גונא, ומלבד שלא ינדו אותו". נידוי נחשב לדעת הרמ"א כסנקציה ישירה בדומה למלקות (ומאסר).
¹¹⁷ רשימת הסנקציות שניתן להטיל מכוח הרחקות דרבנו תם אינה סגורה (ר' שם, שם, שם), ובדברי הפוסקים ניתן למצוא מגוון סנקציות נוספות שניתן להטיל על סרבן הגט, כדוגמת הוראה לציבור להימנע מלהאכילו, מלהשקותו ומלבקר אותו בעת חוליו, ועוד.

¹¹⁸ ר' עוד לעניין זה ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 94-95 ו-97.

¹¹⁹ תיק (אז' חיי) 589779/18 פלונית נ' בן-חיים (לא פורסם, 17.7.2012).

¹²⁰ ר' עוד לעניין זה רדזינר "שובו של רבנו תם", לעיל ה"ש 81, בפרק 5.2.

¹²¹ ר' לדוגמה תיק (אז' ת"א-יפו) 982610/1 פריד נ' פריד (לא פורסם, 3.3.2016); תיק (אז' חיי) 589779/18 פלונית נ' בן-חיים (לא פורסם 17.7.2012). השימוש בסנקציית השיימינג זכתה לאישורו של בית המשפט העליון בבג"ץ 5185/13 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים (פורסם בנבו, 28.2.2017). [הצורך באישור לעשיית השיימינג נובע מכך שהליכים משפטיים בתחום דיני המשפחה הינם חסויים, ולכן יש צורך בהחלטה שיפוטית כדי להסיר את החיסוי].

¹²² תיק (גדול) 1-64-8455 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 17.9.2008). סנקציה זו קיבלה את אישורו של בית המשפט העליון (בג"ץ 1677/09 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 9.9.2009). לדוגמה נוספת ראו תיק (גדול) 809968/2 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 27.11.2011). בשנת 2017 סנקציה זו נקבעה בסי' 2 לחוק קיום פסקי דין של גירושין, ולכן כיום היא מוטלת מכוח החוק ולא מכוח הרחקות דרבנו תם.

¹²³ לדוגמאות נוספות ר' ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 97-99. יצוין כי רבות מסנקציות אלה הוכנסו בשנים האחרונות לחוק הקיום, וכיום מוטלות מכוח החוק ולא מכוח הרחקות דרבנו תם.

מוסדרות בחקיקה של הכנסת, אך בפועל הוא התיר לבית הדין הרבני להטיל (להוציא סנקציות ספציפיות כדוגמת מניעת קבורה).¹²⁴ למעשה, לא פעם היעילות של סנקציות אלה גבוהה מזו של צווי ההגבלה המוטלים מכוח החוק.¹²⁵

מכל מקום, על אף האפקטיביות של הרחקות דרבנו תם המודרניות,¹²⁶ ככל הידוע לנו בתי הדין עושים בהם שימוש רק נגד גברים-סרבנים ולא נגד נשים-סרבניות.¹²⁷

3.4 סיכום ביניים – מסורבי-גט לא מקבלים סעדים למצוקתם

בשנים הראשונות אחרי קום המדינה המחוקק ומערכת המשפט נתנו דעתם רק לתיקים הקשים של סרבנות הגט – תיקי הכפייה לגט (המהווים פחות מ 1% מהתיקים).¹²⁸ ביחס לתיקים אלה התפתחו משנות החמישים של המאה העשרים שני מסלולים להתמודדות עם סרבנות הגט - אחד לגברים ואחד לנשים. הסעד לנשים-מסורבות היה הטלת מאסר כנגד הגבר (וכן מזונות מעוכבת);¹²⁹ והסעד לגברים-מסורבים היה קבלת היתר נישואין. לגבי שאר תיקי הסרבנות, מערכת המשפט לא הצליחה לתת מענה אפקטיבי, עד שבשנת 1995 נחקק חוק הקיום, שמטרתו העיקרית הייתה מתן כלי אכיפה המתאימים גם לתיקי סרבנות שאינם ברמה של כפייה לגט.¹³⁰

חקיקת חוק הקיום לא רק נתנה כלי-אכיפה רבים ומגוונים להתמודדות עם סרבנות-הגט, אלא גם סימלה שינוי תודעתי ביחס לתופעה, ויצירת גישה חדשה ובלתי-מתפשרת של מלחמה בסרבנות.¹³¹ עם זאת, שינוי הגישה של המחוקק ומערכת המשפט, פסח במידה רבה על קבוצת הגברים-המסורבים. בהתאם, כאשר בשנת 1995 המחוקק הכניס לספר החוקים הישראלי את חוק הקיום - החוק המרכזי שמסדיר את סמכות בתי הדין הרבניים להטיל סנקציות בגין סרבנות גט – הוא הגביל את האפשרות להטיל סנקציות על נשים-סרבניות. לדוגמה, צו הגבלה (או צו מאסר) נגד גבר-סרבן ניתן על ידי בית הדין האזורי והתחולה שלו מיידית.¹³² בנוסף, המחוקק קבע כי במקרה בו סרבן הגט הגיש ערעור על צו הגבלה שהוטל עליו, הרי שכלל ביצוע צו ההגבלה לא יעוכב בעקבות הגשת הערעור.¹³³ לעומת זאת כדי להטיל צו-הגבלה נגד אישה סרבנית צריך, בנוסף להחלטה של בית הדין הרבני, גם אישור של נשיא בתי הדין,¹³⁴ (שיכול להינתן רק לאחר שהנשיא קיים דיון במעמד הצדדים,¹³⁵ ואשר כפוף לביקורת שיפוטית של בג"ץ).¹³⁶

¹²⁴ בג"ץ 5185/13 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים (פורסם בנבו, 28.2.2017); רדזינר "שובו של רבנו תם", לעיל ה"ש 81, בפרק 6.

¹²⁵ ר' רדזינר "שובו של רבנו תם", לעיל ה"ש 81, בטקסט הנלווה להערה 111, וכן בהערה 268.

¹²⁶ ר' שם, שם, בטקסט הנלווה להערה 109 כי הרחקות דרבנו תם יכולות להיות יעילות יותר מצווי הגבלה. לעוצמת סנקציית השיימינג ר' שם בטקסט הנלווה להערה 216.

¹²⁷ ר' לעניין זה שם, שם, בטקסט הנלווה להערה 7.

¹²⁸ ר' לעיל הערה 80.

¹²⁹ ר' לעיל הערה 67 כי "מזונות מעוכבת" הם מזונות אישה מוגדלים המוטלים על סרבני גט.

¹³⁰ ר' לעיל הערה 82.

¹³¹ הגישה החדשה מתבטאת, בין היתר, בסט הרחב והחסר-תקדים של סנקציות שהמחוקק קבע שניתן להטיל בגין סרבנות-גט, בשימוש הנרחב בסנקציות על ידי בתי הדין הרבניים (ר' להלן בהערות 201-202), ביצירת כלי-אכיפה נוספים על ידי ערכאות השיפוט (כדוגמת הרחקות דרבנו תם מודרניות ופיצויים נזיקיים), בגישה סלחנית לשימוש של מערכות המשפט והמנהל הישראליות באמצעים שחוקיותם מוטלת בספק (לעניין זה ר' ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בעמ' 101), ועוד – כפי שמפורט שם, שם, בעמ' 100-101, 104. ר' עוד רדזינר "שובו של רבנו תם", לעיל ה"ש 81, בהערות 172-180, שבמידה רבה חוק הקיום היה זה שהביא לשינוי היחס של מערכת המשפט כלפי התופעה.

¹³² ס' 4א(2) לחוק קיום פסקי דין של גירושין: "...צו הגבלה ייכנס לתוקף במועד נתינתו".

¹³³ ס' 4א(א) לחוק קיום פסקי דין של גירושין: "ניתן צו הגבלה, והוגש ערעור על פסק הדין או על צו ההגבלה, לא יעוכב ביצוע צו ההגבלה...". לצד זאת קבע המחוקק בהמשך הסעיף כי "ואולם בית הדין הרבני הגדול רשאי, מטעמים שיירשמו, להורות על עיכוב ביצועו עד להכרעה בערעור".

¹³⁴ ס' 1(ג) לחוק קיום פסקי דין של גירושין.

¹³⁵ ס' 1(ה) לחוק קיום פסקי דין של גירושין; לעיל הערה 92.

¹³⁶ ר' להלן הערות 158-159 בנוגע למשמעות הקביעה כי החלטות הרב הראשי הינן החלטות מנהליות ולא שיפוטיות.

דוגמה נוספת לכך היא שבתי הדין ובית המשפט העליון קבעו כי ככלל "כפיית גט" נגד גברים תהיה באמצעות מאסר, ונגד נשים באמצעות היתר אישה שניה.¹³⁷ לרוב, לפני שבית הדין הרבני משתמש באמצעי כפייה הוא מנסה קודם ל'שכנע' את הסרבן בסנקציות קלות יותר, ורק אם הן לא עוזרות הוא מטיל גם אמצעי כפייה. כאשר הצד הסרבן הוא הגבר, המחוקק לא הטיל כל מגבלה על מועד הטלת צו המאסר נגדו, ולכן הוצאתו תעשה זמן יחסית קצר לאחר שהסנקציות האחרות לא סייעו. לעומת זאת, המחוקק קבע כי אם הוצא צו הגבלה נגד אישה-סרבנית, הרי שבית הדין לא ידון בבקשת הבעל להיתר נישואין במשך שלוש שנים.¹³⁸ בנוסף, הטלת מאסר כנגד גבר-סרבן נעשית בהחלטה של בית הדין האזורי. לעומת זאת, היתר אישה שניה (או צו מאסר נגד האישה) דורש בנוסף גם אישור של נשיא בתי הדין.¹³⁹ - שהזמן הדרוש לקבלתו (אם בכלל) ארוך.¹⁴⁰

זאת ועוד, המחוקק מנע מגברים-מסורבים רבים את עצם האפשרות לפנות לבית הדין בבקשה להטלת סנקציות נגד האישה-הסרבנית. ביולי 2018 נכנס לתוקפו תיקון 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין),¹⁴¹ שהעניק סמכות שיפוט לבתי הדין הרבניים במקרים של סרבנות גט של יהודים שאינם אזרחי מדינת ישראל או תושביה, אשר במדינות בהם הם מתגוררים אין דרך חוקית והלכתית לכפיית גט (להלן: "תיקון 4").¹⁴² תיקון 4 התברר כאפקטיבי ביותר, והביא לשחרור עשרות נשים מהתפוצות מעגינותן (על אף שהכניסה לישראל בתקופת זמן קצרה זו הוגבלה בשל מגיפה הקורונה).¹⁴³ עם זאת, גברים מסורבים מהתפוצות אינם יכולים לקבל סיוע דומה מבית הדין, שכן החוק העניק סמכות שיפוט לבית הדין רק כאשר הצד המסורב הוא האישה: "...לביט דין רבני יהיה שיפוט ייחודי בתביעת גט לפי דין תורה שהגישה אישה יהודייה נגד אישה היהודי..."¹⁴⁴.

אי-תחולת תיקון 4 (וכן תיקון 5 משנת 2021) על גברים-מסורבים אינה מקרית, ואינה נובעת מחוסר הכרה של המחוקק בבעיית הגברים המסורבים. אדרבה, הצעת החוק הממשלתית של תיקון 4 נוסחה בלשון שוויונית והציעה להעניק לבית הדין סמכות ב"תביעה לגירושין בין בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה",¹⁴⁵ אלא שבמהלך הדיונים בוועדת החוקה, חוק ומשפט, הוחלט כי סמכות בית הדין תהיה רק ב"תביעת גט... שהגישה אישה יהודייה נגד אישה היהודי..."¹⁴⁶.

מדיניות מרוסנת זו כלפי תופעת הגברים-המסורבים אינה מנת חלקו של המחוקק בלבד, אלא גם של מי שמופקד על שחרור המסורבים מכבלי עגינותם: בתי הדין הרבניים. בתי הדין עושים שימוש

¹³⁷ ר' לעיל בהערה

¹³⁸ ס' 1(ו) לחוק קיום פסקי דין של גירושין; להלן בהערה 174.

¹³⁹ ס' 1(ג) לחוק קיום פסקי דין של גירושין.

¹⁴⁰ לפי הנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012–2016 בנושאי סרבנות גט" 5 (2017), משך זמן הטיפול הממוצע לקבלת היתר נישואין מבית הדין האזורי הוא כשנה ושלושה חודשים, וכעשרה חודשים בבית הדין הרבני הגדול. עם זאת, משך הזמן האמור כולל את כל התיקים בהם ניתנו היתרי נישואין (שאחוזו תיקי הסרבנות בתוכם קטן), ולא ניתן ללמוד מהם מה משך הזמן הממוצע לקבלת היתר נישואין בתיקי סרבנות בדווקא. לצד האמור, ר' להלן בהערה 195, כי לא פעם לוקח זמן רק לקבל היתר נישואין בתיקי סרבנות גט. בהקשר זה יצוין כי הסטטיסטיקה שפורסמה על ידי הנהלת בתי הדין בנוגע לזמן הממוצע לטיפול בבקשות להיתרי נישואין היא מרגע הגשת הבקשה להיתר נישואין, אך לא פעם עוברות מספר שנים עד שמתקבל 'חיוב גט' נגד האישה, שרק לאחריו ניתן בכלל להגיש בקשה להיתר נישואין. ר' עוד לעניין זה במקורות שהובאו להלן בהערה 195.

¹⁴¹ חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953.

¹⁴² ס' 141 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953. סעיף 141 לחוק נחקק במסגרת תיקון מס' 4 לחוק כהוראת שעה לשלוש שנים, ובשנת 2021 נחקק שוב במסגרת תיקון מס' 5, כהוראת שעה עד ליוני 2027.

¹⁴³ דברי ההסבר להצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון מס' 5 והוראת שעה), התשפ"ב-2021; דברי יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט, ח"כ גלעד קריב בדיון מס' 1423, דברי הכנסת חוב' ב', ישיבה 59 בדיון לקריאה שנייה ושלישית של הצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון מס' 5 והוראת שעה), התשפ"ב-2021.

¹⁴⁴ ס' 141(א) לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953.

¹⁴⁵ ס' 2 להצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון מס' 4) (סמכות בין-לאומית בתביעה לגירושין), התשע"ח-2018, הצעות חוק הממשלה 1207 (28.2.2018).

¹⁴⁶ ס' 141(א) לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953.

מינורי בכלי האכיפה שהועמדו בידיהם, ובמקרים הבודדים בהם מסורבי-הגט מקבלים מענה, הדבר נעשה לאחר שנים של עיגון.¹⁴⁷ יתרה מכך, קיימים מקרים בהם לא זו בלבד שהגבר המסורב לא מקבל סעד למצוקתו, אלא שבתי הדין אף "מעודדים" את המשך הסרבנות של האישה. כידוע, הזכאות של אישה למזונות ומדור נמשכת עד הגירושין בלבד, דבר שמהווה תמריץ כלכלי לאישה-הסרבנית לסרב להתגרש. סירוב בתי הדין להטיל סנקציות על האישה-הסרבנית מחד, ומאידך הקביעה שהגבר-המסורב יצטרך להמשיך לשלם מזונות, לעיתים במשך עשרות שנים, מעודדת הלכה למעשה את האישה-הסרבנית להמשיך לעגן את הגבר.¹⁴⁸

4 היתר אישה שניה – בין תיאוריה (ומיתוס) למציאות

המדיניות לפיה יש להגביל את השימוש בסנקציות כנגד נשים-סרבניות, נובעת בעיקר מהתפיסה שלגברים מסורבי-גט יש סעד חלופי: היתר אישה שניה,¹⁴⁹ וקשורה בשלוש הנחות יסוד שהתפתחו

¹⁴⁷ ר' לדוגמה תיק (גדול) 2-21-4827 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 18.12.2007), בו בית הדין הסכים להטיל צווי הגבלה על האישה רק לאחר 20 שנים. וכן ר' לעיל בהערה 88 כי אחת הפעמים היחידות בה אושרו סנקציות על ידי נשיא בתי הדין הרבניים הייתה בשנת 2018, בבג"ץ 6617/18 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 12.11.2018). הסנקציות בתיק זה אושרו רק "לאחר מאות החלטות שניתנו זה מכבר ושאותן מיאנה העותרת למלא לאורך שמונה וחצי שנים ארוכות" (שם, שם, בפס' 9). לצד האמור יש מקרים בהם סד-הזמנים קצר יותר. כך לדוגמה בתיק (אז') 1195770/2 פלוני נ' פלונית, לעיל ה"ש 88 - תיק הגירושין נפתח ביום 7.3.2019 והסנקציות אושרו על ידי הנשיא ביום 16.2.2021. גם קבלת היתר לשאת אישה שניה יכולה לקחת שנים ארוכות. ר' לדוגמה תמ"ש 749-07-46 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 29.6.2014), שם הצדדים נפרדו בשנת 1994, ובשנת 1997 ניתן כנגד האישה 'חיוב-גט' על ידי ערכאת הערעור – בית הדין הרבני הגדול. הבעל קיבל היתר אישה שניה רק בשנת 2008. לדוגמאות נוספות ר' להלן בהערה 195. מדיניות זו של בתי הדין הרבניים מתבטאת גם בנהל של ביה"ד שלא להביא לדיון לפני נשיא בתי הדין הרבניים תיקים בהם נצרך אישורו להטלת סנקציות בטרם ההחלטה על הטלת הסנקציות הפכה לחלוטה (קרי, עד אחרי הכרעה של ערכאת הערעור) – דבר שמעכב בחודשים רבים את הטלת הסנקציות. (לעניין הנוהל ר' לעיל בהערה 94).

¹⁴⁸ ר' לדוגמה דנג"ץ 2789/18 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול, פס' 1-2 (פורסם בנבו, 25.6.2018). בתיק זה יחסי הצדדים עלו על שרטון בשנת 1991 ומשנת 1998 הם מנהלים שורה של הליכים משפטיים בבית הדין הרבני ובבית המשפט לעניינים משפחה. בכל השנים בהם האישה סירבה לקבל גט, הבעל נדרש להמשיך לשלם לה מזונות אישה. רק בינואר 2018 קבע בית הדין הרבני הגדול כי הבעל פטור ממזונות האישה החל מסוף דצמבר 2014, אך עם זאת קבע כי הבעל יהיה מחויב להמשיך לספק לאישה מדור בעין; בע"מ 3151/14 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 5.11.2015), שם נקבע כי על אף שהאישה סרבנית, ושהסרבנות אינה נובעת מרצון לשלום בית אלא כדי לזכות ביתרונות בהליכים המשפטיים בין הצדדים, היא תהיה זכאית למזונות אישה. בשל התנהלות האישה וסרבנותה בית המשפט לענייני משפחה החליט לקצוב את המזונות לשתיים; בית המשפט המחוזי האריך את הזמן בו תקבל האישה מזונות בשתיים ורבע נוספות, ובית המשפט העליון קבע כי מזונות האישה לא יוקצבו בזמן, והאישה תמשיך לקבל מזונות עד ש"יחול שינוי בנסיבותיהם של בני הזוג, ובכלל זה הנסיבות הנוגעות להתדיינות בבית הדין הרבני" (שם, שם, בפס' 65). ר' עוד שם, שם, בפס' 18 לפסק דינו של כ"י השופט זילברטל כי בית המשפט מודע לכך ש"ההחלטה שלא לקצוב את מזונותיה של המבקשת עלולה להוות תמריץ עבורה ועבור נשים נוספות בנסיבות דומות להמשיך ולעמוד בסירובן להתגרש".

לכאורה היה ניתן לבטל את הכדאיות הכלכלית של האישה להמשיך לסרב באמצעות פסיקת נזיקים בגין הסרבנות. הבעיה היא שלא פעם גובה הפיצויים הנזיקיים שנפסקים הינו קרוב ואף נמוך מגובה תשלום דמי המזונות ושווי המדור שהאישה מקבלת כל עוד היא מסרבת, ולכן משתלם לאישה להמשיך לסרב. ר' לדוגמה תמ"ש 21162/07 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 21.1.2010), שם נדרש הגבר המסורב (ע"י בית הדין) לשלם מזונות אישה בסך של 1,800 ₪ בחודש + מדור ספציפי בדירת הבעל (שווי דמי השכירות היה בגובה של 3,000 ₪ בחודש) + אחזקת מדור (וכן קבע שאם האישה תעזוב את הדירה אז מזונותיה יעמדו על סך של 2,500 ₪ בחודש). בתביעת הנזיקין שהוגשה נקבע שהגבר זכאי לפיצוי לפי חישוב של 40,000 ₪ לשנה (כלומר, כ-3,333 ₪ לשנה). וכן ר' לדוגמה תמ"ש 10-03-46820 אלמוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 4.9.2012), שם הגבר היה מסורב במשך 29 שנים, כאשר הוא נדרש לשלם במהלך השנים מזונות אישה (בהוראת בית הדין), והאישה המשיכה להתגורר בדירה המשותפת של הצדדים. בית המשפט לענייני משפחה פסק פיצויים נזיקיים בגין הסרבנות בסך של 25,000 ₪ עבור כל שנה (שהם כ-2083 ₪ לחודש).

זאת ועוד, לא פעם בית הדין מתנה את חיוב האישה בגט בכך שהגבר יתחייב שלא יגיש תביעת נזיקין נגד האישה הסרבנית (ולחילופין, שיוותר על הפיצויים שכבר נפסקו לו), ובכך גם יורדת ההרתעה של הפיצויים הנזיקיים. ר' לדוגמה לעניין זה דנג"ץ 2789/18 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול, פס' 2 (פורסם בנבו, 25.6.2018).

¹⁴⁹ הגישה לפיה כיוון שגברים יכולים לקבל היתר אישה שניה, הרי שיש להגביל את האפשרות שלהם לקבל סעד של סנקציות נגד האישה הסרבנית, מקבלת ביטוי רחב בדברי מחוקקים ושופטים. ר' לדוגמה דברי חה"כ רחל עזריה בדיון מיום 18.12.2018. בועדת החוקה, חוק ומשפט (פרוטוקול מס' 736) שעסק בהצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקין – מרשם סרבנים אינטרנטי), התשע"ח-2017, שביקשה להחיל את החוק רק נגד גברים סרבנים, ולא נגד נשים סרבניות, כיוון שגברים יכולים לקבל היתר מאה רבנים. וכן ר' שם דברי חה"כ ענת ברקו. נימוק זה היווה גם שיקול מרכזי בגישתם של שופטים שונים כי סרבנות גט מהווה עילה לפיצויים רק כאשר הצד המסורב הוא האישה, ולא כאשר הצד המסורב הוא הגבר (בנימין שמואלי "אין סימטריה בסרבנות גט", לעיל ה"ש 106, "...ישנם שופטים מעטים, הסבורים שלבעל מסורב אין זכאות לפיצוי מכיוון שיש לו דרכי מוצא, ולו תיאורטיות"); ובגישתם של שופטים אחרים לפיה גברים-מסורבים אמנם זכאים לפיצויים בגין סרבנות, אלא שהם יהיו נמוכים בהשוואה לפיצויים שיינתנו לאישה-מסורבת (ר' עמדת המשנה לנשיאה מלצר בע"מ 997/15 פלונית נ' פלוני פס' 37 (פורסם בנבו, 27.4.2021) כי "...בפני הגבר מסורבת לקבל גט עומדת האפשרות לקבל היתר לשאת אישה שנייה... הבל זה אמור להשפיע, מנקודת מבט אזרחית, לכל הפחות על שיעור הנזק שבגיניו נפסק הפיצוי; שמואלי "אין סימטריה בסרבנות גט", לעיל

ביחס אליו: ראשית, גברים-מסורבים תמיד יכולים - מבחינה הלכתית ומשפטית - לקבל היתר אישה שניה.¹⁵⁰ שנית, בית הדין מעניק היתרים אלה ביד רחבה למסורבי-גט.¹⁵¹ שלישית, מדובר בפתרון האולטימטיבי למסורבי-גט, ושבקיומו אין צורך בסעדים אחרים. להלן נדון בהנחות יסוד אלה ונראה כי הן אינן תואמות את המציאות החברתית והמשפטית הקיימת כיום במדינת ישראל.

4.1 הגבלות הדין האזרחי והדתי על מתן ההיתר

בכדי שגבר יוכל לקבל מבית הדין הרבני היתר לשאת אישה שניה, על המקרה לעמוד בתנאים שונים שהציבה ההלכה היהודית והדין הישראלי. תנאים אלה הביאו לכך שברוב גדול של המקרים כלל לא ניתן לקבל היתר נישואין. ונפרט.

בבתי הדין הרבניים השתרש נוהג שאין לתת היתר נישואין אלא במקרים של 'חיוב גט' או 'כפיה לגט',¹⁵² ופסקי דין ברמות חיוב אלו ניתנים רק בכ- 10%-15% מהתיקים.¹⁵³ בנוסף, לפי החוק, תנאי לקבלת היתר הנישואין הוא שנשיא בית הדין הרבני הגדול (להלן: "הרב הראשי" או "נשיא בתי הדין") יאשר את מתן ההיתר.¹⁵⁴ בהקשר זה קבע בית המשפט העליון, בפרשת בורונבסקי,¹⁵⁵ מספר קביעות שהגבילו מאוד את המקרים בהם ניתן יהיה לקבל אישור כאמור: (1) בית המשפט צמצם את העילות הדתיות (החריגים לחרם דרבנו גרשום) בגינן יכול הרב הראשי לאשר היתר נישואין.¹⁵⁶ (2) נקבע כי הסמכות ושיקול הדעת שניתן לרב הראשי לאשר היתרי נישואין, הוענקו על מנת שיפקח ויגביל את השימוש בהיתרים.¹⁵⁷ (3) נקבע שאישור הרב הראשי מהווה מעשה מינהלי ולא שיפוטי.¹⁵⁸ בכך בית המשפט העליון הכפיף את היתרי הנישואין לביקורתו השיפוטית,¹⁵⁹ ולהנחות היועץ

ה"ש 106: "...התעריף יהיה נמוך יותר כשמדובר בסרבנות כלפי בעל, שכן יש לו עקרונית דרכי מוצא". נראה כי המקור לגישה זו נעוץ באבחנה שנעשתה בכל הנוגע לדרכי ההתמודדות עם מקרים קשים שמצדיקים "כפיה לגט", לגביהם התפתחו ערוצים נפרדים לגברים ונשים בכל הנוגע להתמודדות עם סרבנות-גט (ר' לעיל בפרק 3.3.1). לאחר מכן הדבר התפתח לכדי תפיסה כוללת לפיה כיוון שגברים יכולים לקבל היתר אישה שניה, הרי שיש להגביל את האפשרות להטיל סנקציות נגד נשים סרבניות (גם במקרים שאין בהם חיוב או כפיה לגט).

¹⁵⁰ ר' לדוגמה קפלן ופרי "על אחריותם בנוזיקין של סרבני-גט", לעיל ה"ש 12, בעמ' 777 שכתבו כי "במקרים המעטים שבהם האשה היא זו שמסרבת ליתן גט ניתן לפתור את בעייתו של האיש על-ידי מתן היתר נישואין".

¹⁵¹ ר' להלן בהערה 179-180. בעבר היה לתפיסה זו יסוד להתבסס עליו שכן בעבר היתרי נישואין היו ניתנים ביד יותר רחבה מאשר בימינו (ר' לעניין זה לעיל בהערה 48), לצד זאת, כיום מסורבי גט מקבלים היתר נישואין במקרים נדירים ביותר (אחת לכמה שנים) (לעיל הערה 48).

¹⁵² רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בעמ' 352.

¹⁵³ אבגר "נתונים על סנקציות שהוטלו", לעיל ה"ש 57, בעמ' 2: "מתשובה של הנהלת בתי הדין הרבניים על בקשת חופש מידע מאוגוסט 2020 עולה כי פסקי דין מסוג חיוב או כפיה היו רק 9% מכלל פסקי הדין לגירושין שניתנו בשנים 2016-2020". נתון זה כולל את פסקי הדין מסוג חיוב או כפיה שניתנו נגד גברים ונשים. בהתאם לנתונים שהתקבלו מהנהלת בתי הדין לשנים 2008-2009, 2017-2018, כמות החיובים והכפיות שניתנים נגד גברים גבוהה מאלו הניתנים נגד נשים, וכך גם עולה מדוחות של הנהלת בתי הדין. [לדוגמה, לפי סכימת הנתונים הסטטיסטיים שפורסמו בדו"ח הנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012-2016 בנושאי סרבנות גט" (2017), פסקי דין ברמה של "כפיה" ניתנים בכ- 1.2% מפסקי הדין לגירושין נגד גברים וכ- 0.2% מפסקי הדין כנגד נשים].

בהתאם לכך כמות חיובי הגט וכפייית הגט נגד גברים נמוכה מ- 9%. מנגד, על פי נתונים שהתקבלו מהנהלת בתי הדין לשנים 2008-2009, 2017-2018, כמות החיובים והכפיות גבוהה יותר ועומדת על כ- 15% (לפירוט בעניין זה ר' ברלינר ומזא"ה, לעיל ה"ש 11, בהערה 26 ובטקסט הנלווה להערה 61 שם הובא נתון לפיו פסקי הדין ברמה של כפיה וחיוב לגט מהווים 16-19 אחוזים מפסקי הדין לגירושין (של גברים ונשים יחד). ר' עוד אצל אונגר ואלמגור-לוטן "סרבנות גט בישראל", לעיל ה"ש 15, בעמ' 13.

¹⁵⁴ ס' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

¹⁵⁵ פרשת בורונבסקי, לעיל ה"ש 40.

¹⁵⁶ כך למשל נקבע כי אין בכוח הרב הראשי לאשר היתר כאשר העילה היחידה היא שהנישואים הראשונים נערכו בטקס אזרחי פרשת בורונבסקי, לעיל ה"ש 40, בעמ' 28-29; בג"ץ 235/68 ר' ב' נ' הרבנים הראשיים לישראל, לעיל ה"ש 63, בעמ' 473. ר' עוד פנחס שיפמן דיני המשפחה בישראל 264 (1995).

¹⁵⁷ פרשת בורונבסקי, לעיל ה"ש 40. יוער כי בעבר (וכך היה בזמן פרשת בורונבסקי) היה צורך באישורם של שני הרבנים הראשיים לישראל. כיום די בהיתר מעת הרב הראשי המכהן כנשיא בית הדין הרבני הגדול (ס' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977).

¹⁵⁸ פרשת בורונבסקי, לעיל ה"ש 40, בעמ' 25; פרשת שטרייט, לעיל ה"ש 70, בעמ' 610, 641, 642. (זאת בניגוד להחלטת בית הדין בדבר היתר נישואין, המהווה החלטה שיפוטית).

¹⁵⁹ ר' עוד בעניין זה ר' בניציון שרשבסקי ומיכאל קורניאלדי דיני משפחה 181 (2015). בנוסף ר' פנחס שיפמן דיני המשפחה בישראל 265 (1995) כי נראה שבת המשפט העליון יתערב במקרים שיש במתן ההיתר משום גרימת "עוול חמור" לאשה, כדוגמת מקרה בו ההיתר ניתן כיוון שהנישואים הראשונים היו אסורים מבחינה דתית.

המשפטי לממשלה הקובעות כי ההיתרים יינתנו בעיקר במקרים בהם האישה אינה במצב פיזי, נפשי או שכלי המאפשר לה להתגרש, ופחות במקרים של סרבנות-גט,¹⁶⁰ וש"הרבנים הראשיים... יאשרו היתר רק במקרים יוצאים מן הכלל ותוך דאגה לבל ייגרם עוול לאשה".¹⁶¹

העמדה לפיה היתר נישואין למסורבי-גט צריך להינתן במקרים נדירים בלבד אומצה גם על ידי בתי הדין הרבניים. בתי הדין קבעו שלא די שהגבר-המסורב יהיה זכאי מבחינה הלכתית ואזרחית לקבל היתר אישה שניה (שהם כ 10%-15% מהתיקים),¹⁶² אלא שעל המקרה לעמוד בתנאים מהותיים נוספים - כדוגמת קיומה של עילת גירושין חזקה ואפסיות הסיכוי לחדש את הקשר בין בני הזוג,¹⁶³ כאשר משך הזמן שהגבר מסורב-גט לא יהווה שיקול לנתינת ההיתר,¹⁶⁴ וכל זאת תחת המגבלה העקרונית שהיתר נישואין יינתן רק במקרים נדירים.¹⁶⁵

לצד ההגבלות המהותיות שהטיל בית המשפט העליון, הוסיפו המחוקק, מועצת הרבנות הראשית ובית הדין הרבני הגדול, מהמורות פרוצדוראליות ל"דרך הייסורים" של מבקש ההיתר.¹⁶⁶ על מנת לקבל היתר אישה שניה צריך פסק דין של בית הדין האזורי, ושפסק הדין יהיה סופי (כלומר, במקרה של ערעור יש צורך גם באישור בית הדין הרבני הגדול).¹⁶⁷ לאחר מכן עובר פסק הדין לקבלת "אישור עקרוני" מאת נשיא בתי הדין.¹⁶⁸

הבחינה הנדרשת מהרב הראשי יחסית מצומצמת - עליו לבחון את התיק ולהחליט האם לאשר או לדחות את החלטת בית הדין האזורי.¹⁶⁹ בפועל התפתח נוהג לפיו בטרם הנשיא נותן החלטה, הוא מקיים דיון במעמד הצדדים - ולמעשה מהווה מעין ערכאת ערעור (נוספת) על החלטת בית הדין

¹⁶⁰ הנחיות היועץ המשפטי לממשלה "מתן היתר לריבוי נישואין" 26.631 (התשל"ה). בפרט ר' ס' 4, ס' 6.ג.5 וס' 3.ג.5. יצוין כי הנחיות אלה נקבעו מספר שנים לאחר פרשת בורנובסקי, לעיל ה"ש 40.

¹⁶¹ ס' 4.ג.5 להנחיות היועץ המשפטי לממשלה 21.631, לעיל ה"ש 160.

¹⁶² ר' לעיל הערה 152-153 שיש צורך בפסק דין של חיוב או כפייה לגט, ואלו ניתנים בכ- 10%-15% מהתיקים נגד נשים. על אף האמור, ככל הנראה האחוזים נמוכים אף יותר שכן מקרים אלה כוללים בתוכם גם תיקים שביט המשפט העליון קבע פרשת בורנובסקי, לעיל ה"ש 40, כי לא ניתן לקבל בהם היתר אישה שניה, וממילא אחוז הגברים שיכול פוטנציאלית לקבל היתר נישואין נמוך יותר.

¹⁶³ ר' תיק (גדול) נא/884 פלוני נ' פלוני (21.6.1992), שם למרות שמדובר היה בטענת מאיס עלי באמתלא מבוררת של הבעל, לא הותר לו בית הדין לשאת אשה שניה; תיק (גדול) 9698/21/1 אלמוני נ' אלמונית (פורסם בנבו, 20.5.2002), שם חויבה האישה בגט לאחר 30 שנות פירוד לאחר שנקבע שאין יותר סיכוי לשלום בית. ר' עוד ישי כהן "בתי הדין הרבניים: יש יותר סרבניות גט מסורבי גט" **כיכר השבת** (14.2.2017) <http://www.kikar.co.il/221793.html>, שם הובאו דברים בשם בית הדין הרבני שלא די שיהיה פסק דין לגירושין ברמה של חיוב או כפייה לגט, אלא גם נדרש שהאשה תהיה "סרבנית גט קשה".

¹⁶⁴ ר' לדוגמה תיק 470386/20 פלוני נ' פלוני (26.6.2014) בו בית הדין לא נתן לגבר היתר נישואין, על אף פירוד של 20 שנים. ר' עוד בג"ץ 3332/09 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 7.2.2021) שבג"ץ מאשר את גישת בית הדין לפיה פירוד ממושך אינו מהווה עילה לחיוב בגט; פרשת שטרייט, לעיל ה"ש 70, בעמ' 615. על אף האמור ר' בזילברברג ורדזינר "תחילתה של עילת מות הנישואין", לעיל ה"ש 81, על השינויים הדרמטיים שחלו בהקשר לעילת מות הנישואין בשנים האחרונות בבתי הדין, וההשפעה שיכולה להיות לשינויים אלה גם בהקשר של היתר הנישואין. ר' עוד לעניין קיומה של עילת גירושין בהלכה במקרים של פירוד ממושך את המקורות שהובאו בג"ץ 3332/09 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול, לעיל ה"ש 164, בפס' 5.

¹⁶⁵ "מילתא דלא שכיחה" (תיק (אז' חי') 1-64-8014 ג.ג.נ' ג.ג. (23.1.2008)). דוגמה נוספת למקרה שהיה מתאים מבחינה הלכתית לקבלת היתר, אך הוא לא ניתן, ר' תיק (גדול) נא/884 פלוני נ' פלוני (21.6.1992). ר' עוד בעניין זה ברוך קרא "חדש ברבנות: שוויון לנשים" **הארץ** (13.3.2002) <http://news.walla.co.il/item/195715>, שכאשר הרב ישראל מאיר לאו היה רב ראשי והגורם המוסמך לאשר היתרי נישואין, הוא קבע כי לא יתנו היתרי נישואין לגברים מסורבי גט כאשר הדרישות הכספיות הן המכשול לגט, אלא הם יינתנו רק כאשר העיגון נובע ממכשולים אובייקטיביים כגון מחלת נפש של האשה או היעדרות לתקופה ארוכה.

¹⁶⁶ ר' שרשבסקי וקוריאנאלדי **דיני משפחה**, לעיל ה"ש 159, בעמ' 181-182: "למעשה, "דרך הייסורים" העומדת בפני בעל המבקש היתר נישואין היא ממושכת ובעלת שלבים אחדים, באופן שניתן לומר שהמחוקק הגביל במידה ניכרת את האפשרות של הבעל להשיג היתר נישואין, על ידי הענקת שורה של זכויות דיוניות, חסרות תקדים, לאישה דווקא". המחוקק קבע כי בנוסף להחלטת בית הדין הרבני האזורי צריך גם אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול (ס' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977). מועצת הרבנות הראשית ובית הדין הרבני הגדול, אשר התקינו את תקנון הדיון בבתי הדין הוסיפו פרוצדורות נוספות, כפי שיפורטו להלן.

¹⁶⁷ ס' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

¹⁶⁸ תקנה קעד(1) לתקנות הדיון בבתי-הדין הרבניים בישראל, התשנ"ג (להלן: "תקנון הדיון בבתי הדין").

¹⁶⁹ ר' לעיל בטקסט הנלווה להערה 157, כי נשיא בתי הדין אמור לוודא שנעשה שימוש מבוקר ומצומצם בהליך של מתן היתר נישואין. לצד זאת, הנשיא איננו מהווה ערכאת ערעור נוספת ובטח שאינו אמור לדון בתיק כאילו היה ערכאה ראשונה (כפי שלא פעם נעשה בפועל).

האזורי.¹⁷⁰ לאחר קבלת ה"אישור העקרוני" התיק עובר לאישורם של מאה רבנים (במקרה בו ההיתר דורש זאת),¹⁷¹ ומשם מוחזר התיק לבית הדין האזורי, על מנת שידאג לביצוע "התנאים" שבהיתר.¹⁷² לאחר קבלת האישורים וביצוע התנאים, מועבר ההיתר שוב לנשיא בתי הדין לצורך קבלת 'אישור סופי'. רק לאחר קבלת האישור הסופי יכול בית הדין הרבני האזורי לתת את הצו הדרוש לביצוע פסק הדין להיתר הנישואין.¹⁷³ בנוסף המחוקק קבע כי אם ניתן צו הגבלה כנגד סרבנית-גט, הרי שבית הדין לא ידון בבקשת הבעל להיתר נישואין, אלא בתום שלוש שנים מהוצאת הצו.¹⁷⁴

גם במקרה בו יצליח מסורב-הגט לקבל פסק דין להיתר נישואין מבית-הדין האזורי (ופסק הדין לא יבוטל על ידי ערכאת הערעור), הדבר לא מבטיח כי מסורב-הגט אכן ייזכה לקבל את ההיתר. כאמור, בנוסף לפסק דין סופי של בית הדין הרבני, נדרש גם אישור של נשיא בתי הדין, וממילא מתן ההיתר תלוי בפועל (גם) בתפיסה של הרב הראשי לגבי הסוגיה.¹⁷⁵ יש רבנים ראשיים שלדעתם מדובר בסעד לגיטימי שראוי לעשות בו שימוש, אך יש רבנים ראשיים שדעתם הפוכה. כך לדוגמה, הרב יצחק יוסף תומך במתן היתרי נישואים לגברים מסורבים, לפחות ברמה ההצהרתית.¹⁷⁶ לעומתו, הרב ישראל-מאיר לאו, התפאר בכך שבכל תקופת כהונתו כנשיא בתי הדין לא הסכים לחתום ולו על היתר נישואין אחד למסורב-גט.¹⁷⁷

יוצא אם כן כי על מנת לקבל היתר נישואין צריך את אישורם הן של בית הדין האזורי, הן של נשיא בתי הדין, ובמקרים רבים גם החלטה תומכת של בית הדין הרבני הגדול ו/או של בית המשפט

¹⁷⁰ בכך, הליך שצריך היה להימשך מספר שבועות נמשך בין חודשים ארוכים למספר שנים. ר' לדוגמה תיק (אז' ת"א-יפו) 340541/14 פלוגי נ' פלוגי (22.1.2012). שלאחר שנקבע שהאישה חייבת לקבל גט (וערעורה של האישה נדחה על ידי בית הדין הגדול), והאישה עמדה בסירובה, קבע בית הדין כי הוא "מתיר לבעל לשאת אישה אחרת על אשתו" והתיק הועבר לאישורו של הנשיא הראשלי"צ הרב עמאר. נשיא בתי הדין נמנע מלקבל החלטה וקבע כי "יש להשיב התיק לביה"ד האזורי, שישתדל להביאם להסכם גירושין". מאז ועד היום - יותר מעשר שנים אחרי מתן ההיתר על ידי בית הדין הרבני - הגבר ממשיך להיות מסורב-גט ועדיין לא קיבל אישור סופי לשאת אישה שניה. ר' עוד לעניין אורך הזמן לקבלת היתר אישה שניה להלן בהערה 195. ר' עוד בנוגע לדיון המתנהל בפני נשיא בתי הדין בהליך מתן האישור העקרוני אצל ליבוניץ, לעיל ה"ש 94, בעמ' 27 שכתב כי מדובר ב"מנהג שאין לו כל מקור בחוק ו/או בהלכה ולמעשה רק מסרב את ההליך וגורם לכך שבפועל לא יינתנו כלל היתרים שכאלה לגברים מסורבי גט".

¹⁷¹ לגבי יוצאי עדות אשכנז, עליהם חל חרם דרבנו גרשום, ההלכה דורשת כי כתנאי לקבלת היתר נישואין יהיה הסכמה מ-100 רבנים, משלוש ארצות שונות. למקור הדרושה ולטעמים העומדים בבסיסה ר' אליעזר הללה ומיכאל ויגודה "מקורו ומהותו של היתר מאה רבנים" (משרד המשפטים - המחלקה למשפט עברי, 2012); **אנציקלופדיה תלמודית** כרך ז', טור תנ, ו- טור תמו-תמח, בהערות 821-819.

¹⁷² תקנה קעד(2) לתקנות הדיון בבתי הדין. בין היתר נדרש מבקש ההיתר "להשליש גט", כלומר לכתוב גט ולהותירו בידי בית הדין, על מנת שהגט יינתן לאשה בעת שתיעתר לקבלו. בכך מונע בית הדין מצב בו בעתיד האישה תסכים להתגרש אך הגבר יחליט כי הוא כבר לא מעוניין לגרשה. כ"כ נדרש מבקש ההיתר להפקיד את סכום הכתובה או ערובה לתשלום הכתובה בבית הדין. תנאי זה נקרא "השלשת הכתובה", ומטרתו שסכום הכתובה יינתן לאשה ללא דיחוי ברגע שהאישה תסכים להתגרש. במקרים המתאימים מחויב הגבר גם למלא אחר הוראות שיבטיחו את תשלום מזונות הראשונה, תשלום המדור שלה, ובהוצאותיה הרפואיות (ר' לעניין זה לעיל בהערה 44).

¹⁷³ תקנה קעד(3) לתקנות הדיון בבתי הדין; ס' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

¹⁷⁴ ס' 1(ו) לחוק קיום פסקי דין של גירושין. ר' עוד בהקשר זה דבריו של כב' הדיין הרב דיכובסקי בתיק (גדול) (לא פורסם, 24.3.2003). פסק דין של בית הדין הרבני הגדול כי "בעל אינו יכול לפעול בשני המסלולים בעת ובעונה אחת. הוא אינו יכול לדרוש הפעלת צו(ו)י אכיפה כנגד אשתו סרבנית הגט, ולחילופין היתר נישואין. עליו לבחור באפשרות אחת בלבד, ובחירה זו תקפה לשלוש שנים, מבלי אפשרות לחזרה". ר' עוד תיק (אז' חי) 545570/14 פלוגי נ' פלוגי (פורסם בנבו, 17.9.2014) כי בשל כך יש גברים שנמנעים מלבקש צווי הגבלה נגד הנשים הסרבניות.

¹⁷⁵ ר' לדוגמה בג"ץ 160/75 ביטון נ' הרב הראשי לישראל, פד"י (ל) 309 (1976). במקרה זה, בית הדין הרבני האזורי נתן היתר והוא אושר על ידי הרב הראשי, הראשלי"צ הרב עובדיה יוסף, אך הרב הראשי הרב שלמה גורן סירב לחתום על ההיתר (באותה עת נדרש אישורם של שני הרבנים הראשיים לצורך מתן ההיתר). הגבר פנה לבג"ץ בדרישה לחייב את הרב גורן לחתום על ההיתר, אך בג"ץ דחה את העתירה. (לצד זאת יש לציין כי הרב גורן כן חתם במקרים אחרים על היתר אישה שניה).

¹⁷⁶ ר' רדזינר "רבנינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בעמ' 356, שמביא את דברי הרב יוסף לפיהם בתקופתו "היתרי הנישואין לאישה שנייה התרבו פי כמה" ומעיר על כך בהערה 19 ש"קשה לדעת אם הייתה עלייה במתן היתרי הנישואין בתקופתו". לפי הנתונים להלן בהערות 179-184 נראה כי בפועל לא הייתה עלייה במתן ההיתרים בתקופתו. ¹⁷⁷ ר' שמעון כהן "התופעה המשותקת של גברים עגונים" ערוץ 7 (20.6.2017) <https://did.li/GYXfT>, שהביא את דברי עו"ד דיבון כי "בשעתו התפאר הרב לאו בכך שבקדנציה שלו הוא לא חתם על היתר נישואין שמחייב חתימה של הרבנים הראשיים". וכן ר' לעניין זה ברוך קרא "חדש ברבנות: שוויון לנשים" הארץ (13.3.2002) <https://did.li/XopTY>.

העליון.¹⁷⁸ די שעמדתו של אחד מהגורמים תהיה נגד מתן ההיתר, כדי שזה לא יינתן.

4.2 כמות ההיתרים הניתנים בפועל

הנחת היסוד השניה נוגעת לכמות ההיתרים הניתנים בפועל. בהקשר זה רווחת הדעה שהיתר אישה שניה ניתן על ידי בית הדין בקלות וביד רחבה, וכי בכל שנה ניתנים בין עשרה לכמה עשרות היתרים.¹⁷⁹ המקור לתפיסה זו בנתונים לא-מדויקים המפורסמים על ידי גורמים שונים. יש שפרסמו נתונים לפיהם ניתנים בכל שנה עשרות היתרי נישואין,¹⁸⁰ והנהלת בתי הדין הרבניים פרסמה במספר הזדמנויות שבכל שנה ניתנים קצת יותר מ-10 היתרים.¹⁸¹ למעשה מדובר במידע שגוי ומטעה. שגוי מפני שכמות היתרי הנישואין האמיתית עומדת על 3-5 היתרים בשנה,¹⁸² ומטעה מפני שרוב גדול של היתרי הנישואין לא ניתנים למסורבי-גט, אלא לגברים שהנשים שלהם לא יכולות להתגרש מסיבות רפואיות (או שהן יכולות להתגרש אך בית הדין מעדיף שלא יתגרשו כדי שיהיה מי שידאג להן).¹⁸³ כך למשל בשנים 2016-2018 אישר בית הדין הרבני הגדול סה"כ 12 היתרי נישואין, מתוכם רק אחד ניתן למסורב-גט.¹⁸⁴

4.3 האפקטיביות של היתר הנישואין כסעד

הנחת היסוד השלישית נוגעת לאיכות והאפקטיביות של היתר-הנישואין. מנקודת מבטה של מערכת

¹⁷⁸ שכן, כדי לקבל היתר אישה שניה צריך שפסק הדין של בית הדין הרבני יהיה סופי (ס' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977), ולכן אם הוגש ערעור על פסיקת בית הדין הרבני האזורי, הרי שפניה לנשיא בתי הדין יכולה להיות רק לאחר שבית הדין הרבני הגדול יכריע בסוגיה. לגבי ה'אישור' של בית המשפט - כיוון שאישור הרב הראשי מהווה 'החלטה מנהלית', הרי שניתן לתקוף את ההחלטה בבג"ץ (ר' לעניין זה לעיל בהערה 159).
¹⁷⁹ ר' הדין בועדת החוקה, חוק ומשפט מיום 28.2.2017 בנושא "חשש להיתר פוליגמיה בחסות הרבנות הראשית", ובפרט ר' דברי בתיא כהנא וסיוון יעקובסון שם.
¹⁸⁰ ר' לדוגמה "נשים ומשפחה בישראל - דו-שנתון סטטיסטי" (2014), לעיל ה"ש 5, בעמ' 105, שם פורסם כי בשנת 2010 ניתנו 76 היתרי נישואין, בשנת 2011 - 69 היתרים, ובשנת 2012 - 75 היתרים. (עם זאת יש לציין כי לאחר זמן חזר בו מרכז רקמן מהנתונים שפרסם בעניין זה). וכן ר' לדוגמה דברי בתיא כהנא בדיון בועדת החוקה, חוק ומשפט מיום 28.2.2017 בנושא "חשש להיתר פוליגמיה בחסות הרבנות הראשית", שטענה כי "במהלך חמש השנים האחרונות הנתונים מראים על 120 היתרים שזו כמות עצומה. כי ניתנו אישורים ל-72 ביה"ד האזורי. ההיתרים ניתנים ברוח לב...".

¹⁸¹ לפי הנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים בנושאי סרבנות גט", לעיל ה"ש 34, מתחילת שנת 2012 ועד יום 7.2.2012 אושרו בסה"כ 53 היתרי נישואין על ידי בית הדין הרבני הגדול. נתון זה גם הובא גם על ידי יועמ"ש בתי הדין, שמעון יעקבי, בועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת בדיון ביום 28.2.2017 של הכנסת שאמר כי "בחמש השנים האחרונות מ-2012 עד סוף 2016 ניתנו 53 פס"ד סופיים- היתרי נישואין של נשיא ביה"ד הגדול". לפי "נשים ומשפחה בישראל - דו-שנתון סטטיסטי" (2014), לעיל ה"ש 5, בעמ' 105 (בהתאם למכתב שקיבלו מהנהלת בתי הדין הרבניים, ניתנו בבד"ר היתרי נישואין: בשנת 2004 - 2; 2005 - 12; 2006 - 11; 2007 - 17; 2008 - 14 (אלו נתונים שפורסמו במהדורה נוספת באמצעות מדבקה שהודבקה על התונים המקוריים שפורסמו). גם בכל הנוגע לכמות תיקי הבקשות להיתרים שנפתחות מידי שנה ישנם סתירות בין המקורות השונים: ר' לעניין זה הנתונים השונים שפורסמו בדוחות השנתיים שמפרסמת הנהלת בתי הדין הרבניים; שרשבסקי וקורנאלדי **דיני משפחה**, לעיל ה"ש 159, בעמ' 182; הנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012-2016 בנושאי סרבנות גט" (2017).

¹⁸² ר' לעיל הערה 48 כי בשנים 2016-2018 אושרו בסה"כ 12 היתרי נישואין. בנוסף, להנהלת בתי הדין יש להם דו"ח פנימי שבדק את הבקשות על פני שנים רבות יותר, ובדיקה זו הגיעה למסקנה לפיה בכל שנה ניתנים 3-5 היתרי נישואין. הסיבה בגינה בדוחות השנתיים פורסמו נתונים שגויים היא בשל אופן בדיקת הנתונים (שבוצע על ידי חברה חיצונית). הבדיקה נעשתה על ידי סכימה של מספר התיקים שסווגו כ"היתר נישואין", אלא שלמעשה לעיתים מדובר באותם בני זוג, ולמעשה באותו תיק. כלומר בתיק מסוים יכולים להיות מספר דיונים בנוגע להיתר נישואין מסוים. הבדיקה ספרה את כל דיון ודיון בתיק כהיתר נפרד שניתן, למרות שמדובר באותו תיק.

¹⁸³ מדובר בנתון מטעה שכן הוא מפורסם בדוחות ובנתונים שהנהלת בתי הדין מוסרת בנוגע לסרבנות גט ודרכי ההתמודדות עימה, ובכך יוצר תחושה כאילו היתרי הנישואין ניתנים למסורבי-גט. ר' לדוגמה דו"ח של הנהלת בתי הדין הרבניים "נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012-2016 בנושאי סרבנות גט" (2017), וממנו עולה כי בשנים 2012-2016 ניתנו 53 היתרי נישואין לגברים, לעומת 69 צווי מעצר שניתנו כסעד למסורבות-גט. הנהלת בתי הדין הזהדה את נתוני הדו"ח משנת 2017 באמצעי התקשורת, כחלק מניסיונה לשפר את תדמיתה הציבורית, והדגישה את השוויון לכאורה בכפיית גט על סרבני וסרבניות הגט. (ר' לדוגמה ישי כהן "בתי הדין הרבניים: יש יותר סרבניות גט מסרבני גט" **כיכר השבת** (14.2.2017) <http://www.kikar.co.il/221793.html>, שהביא ציטוט מיבית הדין כי: "מעניין להיווכח כי מספר הגברים שהוטל עליהם עונש מאסר בשל סרבנות גט דומה (או קרוב) למספר הנשים שניתן היתר לבעליהן לשאת אישה שנייה"). בפועל, המציאות רחוקה מזו שמשקפת מהדו"ח - שכן היתרי נישואין לגברים-מסורבים ניתנים רק אחת לכמה שנים (ר' לעיל הערה 48), ולא עשרות כפי שמצטייר מהדו"ח. לעניין המקרים בהם ניתנים רוב היתרי הנישואין ר' לעיל בטקסט הנלווה להערות 40-44.
ר' לעיל הערה 48.

המשפט מדובר ב'סעד האולטימטיבי'. שכן, מחד, הוא משחרר את הגבר "מהכפיה שהושתה עליו כתוצאה מסרבנות אשתו",¹⁸⁵ ומאידך הוא עושה כן מבלי לפגוע באופן ישיר באישה,¹⁸⁶ ובכך מהווה "אמצעי שפגיעתו פחותה". בנוסף, במקרים שונים השימוש בסעד זה יכול להיות אפקטיבי יותר מהשימוש במאסר או בסנקציות אחרות.¹⁸⁷

אלא שמנקודת המבט של הגבר-המסורב, במקרים רבים מדובר בסעד לא מספק. גם במקרים הנדירים בהם מסורב-הגט מקבל היתר נישואין הרי שלא אחת הוא יתקשה למצוא אישה שתסכים להינשא לו בעודו נשוי לאחרת.¹⁸⁸ בנוסף, היתר הנישואין אינו פותר בעיה מהותית של מסורב הגט: הכבילה הכפויה לאדם אחר בקשר נישואין, וממילא גם הפגיעה בחירותו, בכבודו, ובזכותו לקיום זוגיות.¹⁸⁹ זאת ועוד, ה'פתרון' של היתר הנישואין מונע לעיתים ממסורב-הגט לקבל מהמדינה הטבות המגיעות לאנשים גרושים, ומהווה מטרד רציני בהיותו רשום כנשוי במוסדות כדוגמת מס הכנסה, קופת חולים, בנקים וכיוצ"ב.¹⁹⁰ היתר הנישואין גם אינו מהווה פתרון לסוגיות רכושיות שונות, כדוגמת זכויות פנסיוניות¹⁹¹ וכדוגמת ירושה.¹⁹²

4.4 היתר הנישואין – "עושר שמור לבעליו לרעתו"

לסיכום, התפתחה תפיסה לפיה לגברים מסורבי-גט יכולים (כמעט) תמיד לקבל היתר לשאת אישה שניה, ושבהינתן סעד זה אין כמעט צורך במתן סעדים נוספים. למעשה בימינו המציאות הפוכה, והאפשרות של מסורב-גט לקבל 'היתר נישואין' כמעט ואינה קיימת.¹⁹³ המדיניות הכללית בבתי הדין מצדדת בהימנעות ממתן היתר אישה שניה, גם במקרים המתאימים מבחינה אזרחית והלכתית. מדיניות זו מתבטאת הן במיעוט היתרי אישה שניה שניתנים בפועל למסורבים,¹⁹⁴ והן

¹⁸⁵ בע"מ 997/15 פלוגית נ' פלוני, פסי' 43 לפסק דינו של המשנה לנשיאה מלצר (פורסם בנבו, 27.4.2021). ר' לעלן בהערה 189 את עמדתו החולקת של כבי' השופט מזוז בפסק הדין.

¹⁸⁶ ר' לעיל הערה 61.

¹⁸⁷ ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 200: "אמצעי זה (=היתר נישואין לבעל. ד.ב.) הוא קל יותר כלפי האישה, ויחד עם זה יותר אפקטיבי לגופו של עניין". וכך ר' שם, בעמ' 201, שבג"ץ שם (בג"ץ 235/68 ר' ב' נ' הרבנים הראשיים לישראל, לעיל ה"ש 63. ד.ב.) אישר את עמדת בתי הדין הרבניים ש"הדרך הנאותה לכופ על האישה גירושין מבעלה... היא באמצעות מתן היתר נישואין לבעל לשאת אשה על אשתו, אמצעי שהוא פחות חמור ויותר יעיל ומתאים מאשר כליאת האישה במאסר...". לטעמי, יש לחלוק על קביעות אלה. ייתכן ויש מקרים בהם מתן היתר נישואין לגבר הינו 'אמצעי כפיה' אפקטיבי יותר מאשר הטלת סנקציות, אך לטעמי במרבית המקרים הטלת סנקציות תהיה יעילה ומהירה יותר – שכן הפגיעה שלהן בסרבנות הינה פגיעה ישירה ומשמעותית, וממילא יש יותר סיכוי שתסכים להתגרש. ר' עוד לעניין זה לעיל בהערה 65.

¹⁸⁸ וכדברי התלמוד הבבלי, כתובות, סד ע"א: "דאמר כיון דאגידא בי לא קא יתבו לי אחריתי". ר' לעניין זה הרב אוריאל לבאי "כפיית גירושין באמצעות מאסר" עטרת דבורה 339 (התשס"ט); בע"מ 997/15 פלוגית נ' פלוני, לעיל ה"ש 185, בפסי' 2 לפסק דינו של כבי' השופט מזוז; תיק 749-07-13 פלוני נ' פלוגית, לעיל ה"ש 147; תמ"ש 18561/07 ש' ד' נ' ר' ד' (פורסם בנבו, 26.5.2010). בנוסף, תהיה לו בעיה להתחתן במדינות שונות בעולם בהן הפולגמיה אסורה לחלוטין.

¹⁸⁹ ר' בעניין זה דברי ההסבר לתיקון 8 לחוק בתי דין רבניים (הוספת הגבלות על סרבני גט במאסר), תשע"ז-2017; תמ"ש 21162/07 פלוני נ' פלוגית, לעיל ה"ש 148, בפסי' 59, 61; תמ"ש 18561/07 ש' ד' נ' ר' ד', לעיל ה"ש 188. ר' עוד לעניין זה בע"מ 997/15 פלוגית נ' פלוני, פסי' 2 לעמדת כבי' השופט מזוז (פורסם בנבו, 27.4.2021): "ואשר לגופו של ענין, איני סבור, כעמדת חברי, כי בנקודת זמן זו, של קבלת היתר נישואין לשאת אישה שניה "היה המשיב משוחרר מהכפייה שהושתה עליו כתוצאה מסרבנות אשתו", כלשונו, שכן גם לאחר קבלת היתר הנישואין, ואף לאחר שנשא אישה שניה, הוא עדיין אינו משוחרר מהכפייה הנובעת מסרבנות המבקשת. זאת, בשל המשך הסטאטוס שלו כנשוי למבקשת (נוסף על אשתו השנייה), סטאטוס בו אינו חפץ, וכאשר על פי פסק דין חלוט הוא זכאי להפסקתו".

¹⁹⁰ תיק (אז' י-ם) 271499/17 פלוני נ' פלוגית (פורסם בנבו, 18.7.2011).

¹⁹¹ ר' לדוגמה תיק (גדול) 4827-21-2 פלוני נ' פלוגית (פורסם בנבו, 18.12.2007), בו סירובה של האישה להתגרש נבא מהחשש ש"לאחר אריכות ימיו לא תקבל את הפנסיה".

¹⁹² לא פעם האישה הסרבנית תזכה לרשת את הגבר המסורב, וזאת אף אם התחתן בשנית (ר' לדוגמה ע"א 247/97 סבג נ' סבג, פ"ד נג(4) 49 (1999)). זה יקרה במצבים בהם אין צוואה, ופסק הדין לגירושין לא היה ברמה של כפייה לגט. ר' עוד לעניין זה ולהשפעות כלכליות נוספות ר' שרשבסקי דיני משפחה, לעיל ה"ש 34, בעמ' 71. לתמריץ כלכלי נוסף להמשך הסרבנות ר' לעיל בטקסט הנלווה להערה (148). לצד האמור, יש לציין שלחלק מהסוגיות הרכושיות ניתן כיום למצוא פתרון באמצעות סי' 5 לחוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973 (שחוקק במסגרת תיקון מס' 4 לחוק בשנת 2008), האפשר לבצע חלוקת ממון בין בני הזוג אף בטרם התגרשו.

¹⁹³ ר' לעיל בהערה 48, כי בעבר היו ניתנים יותר היתרי נישואין ביחס לימינו.

¹⁹⁴ ר' לעיל בהערה 48, כי בשש השנים האחרונות ניתנו רק שני היתרי-נישואין למסורבי-גט.

במשך הזמן הארוך שקבלת ההיתר יכולה לקחת (לעיתים עשרות שנים).¹⁹⁵ גישת בתי הדין הביאה לכך שגם במקרים מובהקים של סרבנות, אשר נמשכת שנים ארוכות, לא יינתן סעד של היתר נישואין, והגבר לא ישוחרר מעגונותו.¹⁹⁶

למעשה היתר הנישואין הפך מיסעד אולטימטיבי לסעד שלכל היותר מקל, במקרים מסוימים, על עוצמת הפגיעה של מסורב-הגט. ברוב המקרים היתר הנישואין יותר מזיק לגבר-המסורב מאשר מועיל לו, שכן האפשרות התיאורטית של חלק קטן מהגברים-המסורבים לקבל היתר אישה שניה,¹⁹⁷ הביאה לכך שרוב מסורבי-הגט לא יקבלו מענה הולם למצוקתם.¹⁹⁸

5 סיכום והמלצות

על אף שבשני העשורים האחרונים התברר שתופעת הגברים מסורבי-הגט הינה תופעה משמעותית (שאף עולה בהיקפה על תופעת מסורבות-הגט), עדיין רווחת התפיסה שתופעת סרבנות הגט נוגעת בעיקר לנשים.¹⁹⁹ סיבה מרכזית לכך היא הנחת-יסוד שהתקבעה בתודעה הציבורית, לפיה גברים

¹⁹⁵ ר' להלן בהערה 140, בנוגע לזמן הממוצע שעובר מרגע הגשת הבקשה להיתר נישואין ועד קבלתו. מהתיקים הידועים לנו מדובר על כמה שנים מרגע הגשת הבקשה להתגרש ועד שמתקבל היתר הנישואין. ר' לדוגמה תיק (גדול) 9698/21/1 אלמוני נ' אלמונית (פורסם בנוב, 20.5.2002). במקרה זה הזוג פרד 30 שנים, לאחר שהאשה עזבה את הבית. בית הדין הגדול קבע כי האשה מורדת בגבר ושיש מאיסה בין הצדדים, וכן שהאשה מעכבת את קבלת הגט כדי להפיק רווח רכוש, וחייב את הזוג להתגרש. אחרי כל זאת ביה"ד קבע כי אם האשה תסרב לקבל גט הרי שביה"ד ידון בהיתר נישואין לגבר; תיק (אז' אשדוד) 7874/4 פלוני נ' פלונית (23.04.2013). במקרה זה האשה ברחה מהבית בשנת 2002 לחו"ל, ובשנת 2005 הצדדים התגרשו אזרחית. הגבר פנה מספר פעמים לבית הדין בבקשה לקבל היתר נישואין, לו היה זקוק בין היתר כדי שבת זוגו החדשה תוכל לעבור טיפולי פרויות (בשנת 2010). בסופו של דבר בית הדין נתן לגבר היתר נישואין, אך רק בשנת 2013; תיק 13-07-749 פלוני נ' פלונית, לעיל ה"ש 147, שם נפרדו הצדדים ב-1994, והיתר הנישואין התקבל בשנת 2008. יש מקרים בהם משך הזמן קצר יותר - ר' לדוגמה תמ"ש 18561/07 ש' ד' נ' ר' ד' (פורסם בנוב, 26.5.2010) שם תביעת הגירושין הוגשה באוקטובר 2003, והיתר הנישואין אושר באוגוסט 2008.

¹⁹⁶ ר' לדוגמה תיק 470386/20 פלוני נ' פלונית, לעיל ה"ש 164, בו בית הדין לא נתן לגבר היתר נישואין, על אף פירוד של 20 שנים. מקרה נוסף הוא זה של גבר שהיה מסורב-גט כ-50 שנה, ולא קיבל היתר נישואין אף לאחר שהסכים להיכנע ליסחטנות גט מצד אשתו ולוותר על זכויותיו בדירה בה גרה אישתו בתמורה להבטחתה להסכים להתגרש (http://www.justice.gov.il/Units/SiuMishpaty/News/news/Pages/get.aspx).

¹⁹⁷ על ההגבלות ההלכתיות וההגבלות של בית המשפט העליון בנוגע למקרים בהם ניתן לקבל היתר-נישואין ר' לעיל בטקסט הנלווה להערות 152-165.

¹⁹⁸ ר' עוד בעניין זה שמעון כהן "התופעה המשותפת של גברים עגונים" ערוץ 7 (20.6.2017) http://www.inn.co.il/News/News.aspx/349007, שהביא את דבריו של עו"ד דיבון כי "באופן רגיל מקובל לחשוב שלאישה עגונה לא ניתן למצוא פתרון כי הגט חייב להיות מרצונו של הגבר ולכן היא נשארת עגונה, ואילו אצל גברים ניתן לקבל היתר נישואין שיינתן פתרון, אבל המצב הוא הפוך. בבתי הדין הרבניים יש פתיחות ונכונות לפתור בעיות של עגונות נשים ולגבי גברים הרבה פחות. היתרי נישואין ניתנים במשורה רבה".

¹⁹⁹ ר' לדוגמה דברי יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט, חה"כ גלעד קריב, בישיבת הוועדה מיום 6.10.2021 (פרוטוקול מס' 68) שעסקה בחוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995) שאמר: "...כולנו מסכימים שהיא שאלה משמעותית מאוד ושהיא עומדת ביסוד חובתם של בתי הדין הרבניים להביא מזוור למצוקתן של נשים רבות. תעלה פה גם האמירה שהמצוקה הזו לעתים גם מצוקתם של גברים..." ; דברי חה"כ רויטל סויד בדיון מיום 18.12.2018 בועדת החוקה, חוק ומשפט (פרוטוקול מס' 736) שעסק בהצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון – מרשם סרבנים אינטרנטי), התשע"ח-2017, שפתחה את דבריה במילים "... הצעת חוק שיכולה להביא מזוור להרבה מאוד נשים, ואולי גם לגברים, אבל בעיקר לנשים, למסורבי הגט למיניהם". ביטוי לכך הוא שבהצעות חוק רבות שמוגשות בנושא סרבנות הגט, מצויין שמטרתן לתת מענה דווקא לנשים המסורבות. ר' לדוגמה (הצעת חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) ותקון) – התשע"ח-2017, שפתחה את דבריה במילים "... הצעת חוק שיכולה להביא מזוור להרבה מאוד נשים, ואולי גם לגברים, אבל בעיקר לנשים, למסורבי הגט למיניהם". ביטוי לכך הוא שבהצעות חוק רבות שהוגשו על מצוקתן של נשים אלה; הצעת חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון – הפקעת זכויות), התשס"ט-2009: "הצעה זו באה לאזן בין הצורך לשמור על סמכותם של בתי-הדין הרבניים... לבין הצורך החברתי... לסילוק העול הנעשה לנשים המעוכבות ומסורבות גט"; (הצעת חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון – מתן צווי הגבלה ופיקוח על יישום החלטות בית-הדין), התש"ע-2010): "תיקון החוק נועד לסייע לבתי-הדין הרבניים ליישם בפועל את החוק, על מנת להתקדם צעד נוסף בפתרון בעייתן החמורה של העגונות ומסורבות הגט הכלואות בכבלי נישואיהן".

התייחסות דומה ניתן למצוא גם אצל ראשי מערכת אכיפת החוק. לדוגמה, לאחר עבודה משותפת פרקליטות המדינה והנהלת בתי הדין הרבניים, פרסם פרקליט המדינה בנובמבר 2016 הנחיה בנוגע להעמדה לדין פלילי של סרבני גט. (הנחיית פרקליט המדינה מספר 2.24 – מדיניות העמדה לדין וענישה בגין אי קיום צו שיפוטי של בית הדין הרבני למתן או קבלת גט (2016.10.11) (להלן: "הנחיית פרקליט המדינה 2.24"). [ההנחיות מכירות בכך שיש אפשרות שהצד המסורב יהיה הגבר (ר' ס' 7 להנחיית פרקליט המדינה 2.24: "סרבנות גט" מתקיימת כאשר אחד מבני הזוג מסרב לתת או לקבל את הגט, ובכך כופה על בן הזוג השני קשר נישואין בניגוד לרצונו), אבל מלשון ההנחיות נראה שמדובר במקרה שהוא כביכול תיאורטי, שכן ההנחיה מנוסחת בלשון לפיה הצד הסרבן הוא הגבר, והצד המסורב הוא תמיד האישה (ר' לדוגמה ס' 3 להנחיית פרקליט המדינה 2.24: "המסרב לתת גט פוגע בחירויות זכויות בסיסיות של המסורבת... בנוסף, המסרב בדרך כלל אף גורם, כתוצאה עקיפה, פגיעה כלכלית וחברתית לבת הזוג. כל אלו כרוכים מניה וביה, בפגיעה ב"שלומו של אדם" – הרי היא מסורבת הגט"; ס' 10 להנחיות: "נקטיה בהליך פלילי נגד סרבן גט

מסורבי-גט יכולים בנקל לקבל היתר אישה שניה, ובכך לפתור את בעיית היותם מסורבים.²⁰⁰

בהתאם לכך התגבשה מדיניות לפיה הטלת סנקציות על נשים סרבניות צריכה להיעשות רק במקרים נדירים וקשים של סרבנות, אך במקרים "רגילים" יש להעדיף את השימוש בסעד של היתר אישה שניה. ואכן: לעומת מאות צווי המאסר שהוצאו נגד סרבני-הגט בשניים וחצי העשורים האחרונים, לא הוכנסה למאסר אפילו סרבנית-גט אחת (ורק גברים-מסורבים בודדים קיבלו היתר אישה שניה).²⁰¹ מבין אלפי צווי ההגבלה שהוטלו בתיקי סרבנות,²⁰² בודדים בלבד הוטלו כנגד נשים סרבניות.²⁰³ גברים-מסורבים לא נהנים מהעדנה המחודשת של הרחקות דרבנו תם,²⁰⁴ ובמקרים רבים הפיצויים הנזיקיים שנפסקים לטובתם נמוכים רק בשל היותם גברים.²⁰⁵ מתן סעדים לאישה-מסורבת נעשה לרוב בסד-זמנים קצר, לעומת זאת מתן סעד לגבר-מסורב לוקח במוצע מספר שנים.²⁰⁶ ובעוד מסורבות-גט מהתפוצות זכאיות לפנות לבית הדין הרבני בישראל לקבלת סעד, דרכם של גברים-מסורבים מהתפוצות לבית הדין חסומה.²⁰⁷

במאמר זה הראנו שהתפיסות שנוצרו ביחס לגברים-מסורבים בכלל, וביחס לאפשרות שלהם לקבל היתר אישה שניה בפרט, אינן משקפות את המציאות החברתית והמשפטית השוררת כיום במדינת ישראל. בימינו הסעד של היתר הנישואין אמנם קיים ברמה ההצהרתית, אך כמעט ולא קיים ברמה המעשית. אדרבה, קיומו ברמה ההצהרתית, גורם לכך שמסורבי-גט רבים לא יקבלו מענה כלשהו

הינה בעלת שלוש תכליות עיקריות: ... (2) מיצוי הדין עם מבצע העבירה... הן בשל פגיעתו באישה והן בשל פגיעתו במערכת השלטונית... (ההדגשות אינן במקור. ד.ב.א.). ר' עוד בעניין זה גיל רונן "סרבנות גט: הפרקליטות מטעה את הציבור" ערוץ 7 (17.11.2016), <https://www.inn.co.il/news/333716>, שמספר שפנה לדובר משרד המשפטים בבקשת הבהרה בנוגע להודעת המשרד לפיה מרבית הסרבנים הם גברים, ושתגובת הדובר הייתה שהוא ביקש קישור למידע לפיו מספר המסורבים אינו פחות ואף עולה על מספר המסורבות. ר' עוד בעניין זה ודוגמה נוספת ליחס השונה שמקבלים מסורבים לעומת מסורבות, ר' התייחסות יועמ"ש בתי הדין כפי שניתנה לטובה צימוקי וקובי נחשוני "פרקליט המדינה: תישקל חקיקה פלילית של סרבני גט" 14.11.2016, <https://did.li/Dw1YH.YNET>, אשר מזכירה רק את מסורבות הגט ומתעלמת מקיומם של הגברים המסורבים.

²⁰⁰ לעיל הערה 149.

²⁰¹ לגבי כמות המאסרים שהוטלו על גברים-סרבנים ר' לעיל בהערה 74. לגבי כמות המאסרים שהוטלו על נשים-סרבניות ר' לעיל הערה 58. לגבי כמות המסורבים שקיבלו היתר אישה שניה ר' לעיל בהערה 48.

²⁰² על פי הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנים 2013-2015 הוטלו באותן שנים 524 צווי הגבלה נגד 133 גברים-סרבנים (אין בדוחות השנתיים לשנים אלו נתונים בנוגע לצווי הגבלה שהוטלו נגד נשים). על פי הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנים 2015-2019, באותן שנים הטילו בתי הדין 913 צווי הגבלה בגין סרבנות גט, מתוכם 769 צוויים נגד 180 סרבנים, ו-144 צוויים נגד 36 סרבניות. לגבי נתונים ביחס לשנים 1995-2012: הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין בשנים 2006-2012 כוללים נתונים רק לגבי כמות צווי ההגבלה שהוצאו כנגד גברים-סרבנים, אבל לא את כמות הגברים נגדם הוצאו הצוויים. ר' עוד "נשים ומשפחה בישראל - דו-שנתון סטטיסטי" (2014), לעיל הי"ש 5, בעמ' 87-86; פרוייקט פא"י 16-18 (מרכז רקמן, 2011); אוגור ואלמגור-לוטן "סרבנות גט בישראל", לעיל הי"ש 15, בעמ' 16 בנוגע לכמות צווי ההגבלה שניתנו בשנים 2005-2009 נגד גברים (194 צוויים) ונשים (58 צוויים); יפעת שחק "מעוכבות גט ומסורבות גט בישראל" 3 (הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2003), כי מעת חקיקת חוק אכיפת פסקי דין לגירושין ב 1995 ועד סוף שנת 2002 הוצאו סה"כ 998 צווי הגבלה, ב 312 תיקים.

²⁰³ אמנם על פי הפרסומים הרשמיים של המדינה משמע כי לאורך השנים הוטלו סנקציות נגד נשים-סרבניות בעשרות תיקים [ר' הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנים 2016-2019; אוגור ואלמגור-לוטן "סרבנות גט בישראל", לעיל הי"ש 15, בעמ' 16; אבגר "נתונים על סנקציות שהוטלו", לעיל הי"ש 57, בעמ' 3. לעניין דו"ח זה ר' דברי יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט, חה"כ גלעד קריב, בישיבת הוועדה מיום 6.10.2021 (פרוטוקול מס' 68) שעסקה בחוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995) כי "כשמדובר בתחקיר ובעובדות, אז ניירות הרקע והמחקר של הממ"מ ושל הלשכה המשפטית הם בעצם יציר הכפיים של הבית הזה", אלא שהנתונים המוצגים בדו"חות הני"ל מטעים. הן בפרסומים של הנהלת בתי הדין הרבניים והן בפרסומים של מרכז המחקר והמידע של הכנסת מוצגים זה לצד זה מספר הסרבנים ומספר הסרבניות עליהם הוטלו סנקציות בשל סרבנותם. כיוון שהסנקציות המוטלות על סרבנים חלות באופן מיידי (ר' לעיל בהערה 90) נוצר רושם מטעה לפיו כך המצב גם לגבי הסנקציות המוטלות על נשים, למרות שהדבר לא נכון. למעשה, רוב רובן של הסנקציות המוטלות על נשים-סרבניות אינן חלות בפועל שכן כניסתן לתוקף מותנת באישור נשיא בית הדין הרבני הגדול, וזה ניתן פעמים בודדות ב 25 השנים האחרונות (ר' לעיל בהערה 88) [אע"פ שהשימוש בביטוי החרף "מטעים" בו השתמשתי נובע מכך שבחלק מהדוחות כלל לא מצויין שיש שוני בין גברים לנשים בנוגע לתחולת הסנקציות, ובחלק מהדוחות מצוין שהטלת סנקציות נגד נשים דורשת גם אישור של נשיא בית הדין הרבני, אך לא ברור מהדו"ח האם הנתונים המופיעים בו הם של הסנקציות שאושרו בפועל על ידי הנשיא או לא (בפועל, הנתונים המוצגים בדוחות הנתונים הם של הסנקציות שהוטלו על ידי בתי הדין האזורי, ולא רק אלה שקיבלו אישור מהנשיא)].

²⁰⁴ ר' לעיל בטקסט הנלווה להערה 127.

²⁰⁵ ר' לעיל בטקסט הנלווה להערות 107-108.

²⁰⁶ ר' לעיל הערה 147.

²⁰⁷ ר' לעיל בטקסט הנלווה להערות 142-144.

ממערכת המשפט, והם יוצאים קרחים מכאן ומכאן: הם גם לא יכולים לקבל היתר נישואין, ובגלל האופציה התיאורית לקבל היתר נישואין, הם גם לא מקבלים סעד של סנקציות.

לטעמי, ברירת המחדל להתמודדות עם תופעת מסורבי-הגט צריכה להיות הטלת סנקציות (צווי הגבלה ומאסר), ואילו הסעד של קבלת היתר אישה שניה צריך להישמר למקרים הנדירים בהם האישה ברחה ונעלמה. שינוי הגישה נכון מכמה טעמים: ראשית, משיקולי יעילות – במרבית המקרים הטלת סנקציות יעילה יותר בהבאה לסיום הסרבנות מאשר מתן היתר אישה שניה.²⁰⁸ שנית, קבלת היתר נישואין איננה סעד רלוונטי עבור רוב הגברים המסורבים – בין אם מפני שאינם יכולים לקבלו מסיבות הלכתיות או משפטיות, ובין אם מפני שקבלתו לא תועיל להם.²⁰⁹ שלישית, מבחינה ציבורית יש עדיפות ללחוץ על האישה-הסרבנית להסכים להתגרש, מאשר להפוך את הפוליגמיה לדבר מקובל.²¹⁰

צעד ראשון בשינוי הגישה צריך להיות הסרת המגבלות שהטיל המחוקק בנוגע להטלת סנקציות על נשים סרבניות, כך שהאפשרות להטילן תהיה זהה לאפשרות להטיל סנקציות על גברים סרבנים. כלומר, יש לבטל את הצורך באישור נשיא בתי הדין בהטלת צווי הגבלה או מאסר נגד נשים-סרבניות, וכן לאפשר לגברים-מסורבים מהתפוצות גישה לבתי הדין בישראל. במקביל, יש לדרוש מבתי הדין הרבניים שלא להימנע מהטלת סנקציות על נשים-סרבניות בשל שיקולי תדמית,²¹¹ אלא להפעיל את הסמכות שניתנה להם על ידי המחוקק ולהילחם בתופעה הפסולה. הסרת המגבלות כאמור תאפשר הטלת סנקציות בפועל ובצורה אפקטיבית על נשים סרבניות, ותעזור למגר את התופעה הפסולה של סרבנות-גט.

כשלב ביניים – עד שיוסרו המגבלות שהטיל המחוקק על הטלת סנקציות נגד נשים סרבניות – יש להגביר את השימוש בסנקציית הקנס, שהינה כיום הסנקציה היעילה ביותר נגד סרבניות-גט.²¹² בנוסף, יש לבטל לאלתר את הנהוג שלא לקבוע דיון לאישור סנקציות המוטלות מכוח החוק כל עוד לא ניתן פסק דין בערכאת הערעור, שכן הנהוג עומד בסתירה להוראת המחוקק בסעיף 4א(א) לחוק הקיום, ומביא לכך שבמקרים רבים הסנקציות המוטלות אינן אפקטיביות.²¹³

²⁰⁸ ר' לעיל בהערה 65.

²⁰⁹ ר' לעיל פרקים 4.1 ו-4.3.

²¹⁰ ר' עוד לעניין זה רדזינר "רבינו גרשום במדינת ישראל", לעיל ה"ש 25, בעמ' 358.

²¹¹ ר' לעיל בהערה 60 כי בתי הדין נמנעים מהכנסת נשים למאסר בשל שיקולי תדמית.

²¹² לעניין יעילות הקנס ביחס לסנקציות אחרות ר' לעיל בהערה 111 ובטקסט הנלווה אליה. למקרים בהם ניתן היום להגביר את השימוש בסנקציית הקנס ר' לעיל בהערות 114-115.

²¹³ ס' 4א(א) קובע כי ככלל הגשת ערעור לא תעכב ביצוע של צו הגבלה. ר' עוד לעניין זה לעיל בטקסט הנלווה להערות 92-101; תיק 289554/29 פלוני נ' פלונית, לעיל ה"ש 94.